



ONDER DE STREEP 2023

Bedrijfseconomische analyse van de transitie
naar natuurinclusieve melkveehouderij

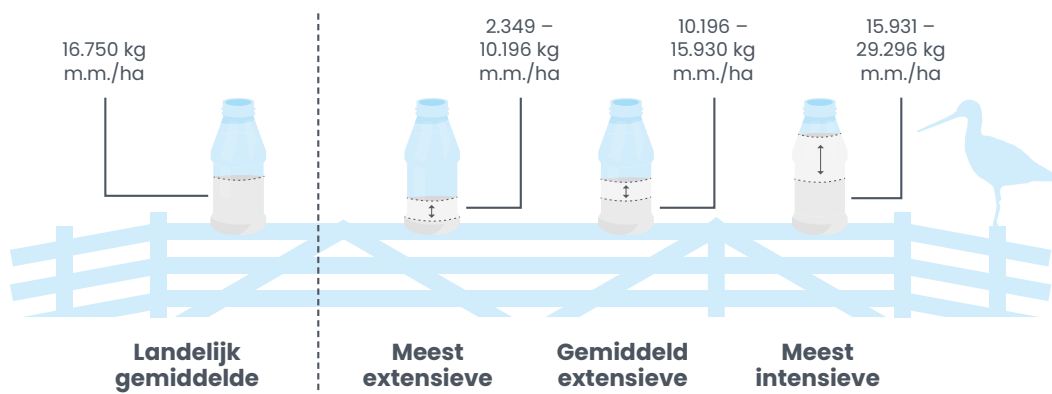
Februari 2024

SAMENVATTING

Steeds meer melkveehouders kiezen voor een natuurinclusieve bedrijfsvoering om invulling te geven aan kringlooplandbouw: een grondgebonden bedrijf met een zo gesloten mogelijke bedrijfsvoering en de focus op een gezonde bodem. Vaak gaat dit gepaard met een extensivering van het bedrijf. Extensivering betekent minder melk per hectare of koe. Dit resulteert vaak in een lagere opbrengst, maar ook lagere kosten voor inputs en mogelijkheden voor subsidies, zoals vanuit de eco-regeling. Hoe vertaalt zich dat in het saldo van deze natuurinclusieve bedrijven?

In dit onderzoek zijn de financiële, bedrijfseconomische en technische gegevens van 45 melkveehouders opgehaald door Wij.land, Natuurverdubbelers, Living Lab Fryslân, Brabantse Bodem en Platform Natuurinclusieve Landbouw Gelderland. Het onderzoek werd uitgevoerd binnen een lerend netwerk, waarbij agrariërs in 6 studiegroepen elkaar ondersteunen en onafhankelijk extern advies krijgen over de transitie. Bedrijven deelden geanonimiseerd hun data, welke werd geanalyseerd om in beeld te brengen wat de kosten en baten van melkveehouderijbedrijven zijn in verschillende stadia van transitie aan de hand van mate van natuurinclusiviteit en intensiteit. Dit rapport beschrijft de resultaten uit boekjaar 2021 van een eerste groep van 45 bedrijven en vergelijkt de resultaten van de jaren 2020 en 2021 van de bedrijven die eerder al meededen aan dit onderzoek. Voor dit onderzoek is boekjaar 2021 gekozen omdat dit het meest recente jaar was waarvan alle gegevens beschikbaar waren van de deelnemende bedrijven. Dit onderzoek kan worden gezien als nulmeting naar de bedrijfseconomische kenmerken van natuurinclusieve bedrijven.

In het onderzoek zijn de deelnemende bedrijven opgedeeld in drie groepen op basis van intensiteit, als gemeten in meetmelkproductie per hectare:



De bedrijfseconomische analyse naar deze verschillende groepen biedt inzicht in de diverse uitdagingen en kansen voor een goed verdienmodel in de natuurinclusieve melkveehouderij.

› Verschillen in economische kenmerken bedrijven

De meest extensieve groep uit het onderzoek bestaat uit biologische en biologisch-dynamische bedrijven, met een relatief lage melkproductie per koe en per hectare. Ze zaaien veel kruidenrijk grasland (67% van het areaal) in en hebben veel uren weidegang (>3.000 uur per jaar). Ten opzichte van de meest intensieve groep voeren ze weinig krachtvoer (20 kg per 100 kg meetmelk), hebben ze lage bewerkingskosten per hectare omdat ze besparen op loonwerk, arbeid en meststoffen. Melkveehouders in deze groep hebben lagere diergezondheidskosten en niet-toegerekende kosten (17% lager dan de meest intensieve groep), zoals arbeid, machines en grond. Daarnaast hebben 8 van de 15 bedrijven een neventak met een saldo boven de €5.000, hoewel er ook bedrijven zijn

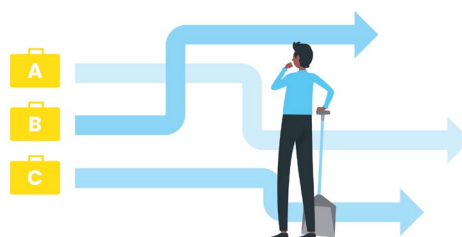
zonder neventak met een goed resultaat. Er was een grote spreiding wat betreft resultaten in deze groep. Een extensieve bedrijfsvoering brengt uitdagingen met zich mee zoals, het kiezen van het juiste verdienmodel van het bedrijf, en vraagt dus veel creativiteit en vakmanschap om goed resultaat te behalen.

De gemiddeld extensieve bedrijven zijn de middelste groep boeren in termen van intensiteit. Van de 15 bedrijven zijn er 4 biologisch en ontvangen 6 bedrijven premies uit duurzaamheidsprogramma's. Ook in deze groep wordt veel weidegang toepast (>2.000 uur per jaar), en kruidenrijk grasland ingezaaid (27% van het areaal). Deze groep voert nog relatief veel krachtvoer (25 kilogram per 100 kilogram meetmelk) in vergelijking met de meest extensieve groep (16,5 kg per 100 kg meetmelk). Ook zien we dat deze melkveehouders relatief veel ruwvoer aankopen (gemiddeld €180 per koe, ten opzichte van €72 in de meest extensieve groep). De bewerkingskosten in deze groep zijn 15% lager dan in de meest intensieve groep, waarbij met name bespaard wordt op loonwerk- en machinekosten. Het gemiddelde saldo van deze bedrijven is ondanks de hogere melkproductie door de nog relatief hoge toegerekende kosten (dubbel zo veel als de meest extensieve groep op bedrijfsniveau) bijna gelijk aan dat van de meest extensieve groep. Omdat deze groep 32% minder inkomsten uit neventakken ontvangt ligt het resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf gemiddeld iets lager dan dat van de meest extensieve groep. Deze groep lijkt nog niet volledig te kunnen profiteren van de kostenbesparingen en hogere opbrengst van de meest extensieve boeren.

De meest intensieve bedrijven realiseren een hoge melkopbrengst, maar tegen lagere melkprijzen dan meest extensieve en gemiddeld extensieve groep. Ze voeren relatief veel krachtvoer (25,5 kg per 100 kg meetmelk), wat resulteert in een hoge melkopbrengst per koe (9.255 kg per koe). Hun toegerekende kosten zijn 52% hoger dan die van de gemiddeld extensieve groep, mede door aanzienlijke voeraankopen (€1.096 per koe). Bewerkingskosten zijn hoog door intensievere grondbewerking (€2.180 per hectare). Door de hoge melkproductie en veebezetting ligt hun gemiddelde saldo 58% hoger dan die van de meest extensieve groep. Niet-toegerekende kosten zijn slechts 20% hoger dan die van de meest extensieve groep. Slechts enkele bedrijven halen aanvullende inkomsten uit een neventak. Het gemiddelde resultaat van de bedrijfsuitoefening op bedrijfsniveau ligt 60% hoger dan dat van de meest extensieve bedrijven, met een kleinere spreiding, wat duidt op een meer uniforme bedrijfsstrategie.

Meerjarig onderzoek is belangrijk om veranderingen in verdienmodellen en de invloed van beleid op kosten en opbrengsten te kunnen monitoren. Op basis van deze nulmeting hebben we de belangrijkste kansen en uitdagingen met betrekking tot het verdienvermogen van natuurinclusieve melkveehouderij in kaart gebracht:

Er is een grote diversiteit aan verdienmodellen voor extensieve bedrijven: de uitdaging voor extensievere bedrijven is om het juiste verdienmodel te kiezen, wat ondernemerschap en vakmanschap vergt. Daarnaast is er grote spreiding in het resultaat van de meest extensieve bedrijven, wat impliceert dat het voor extensievere bedrijven in 2021 lastiger was om een positief resultaat te behalen.



Toegang tot grond is cruciaal voor extensieve bedrijven die streven naar maximale voerproductie van eigen land. Deze bedrijven zijn echter vaak afhankelijk van pachtgrond en 'los land', wat onzekerheid met zich meebrengt. Dit maakt hen ook kwetsbaar voor toenemende concurrentie voor land en hogere grondlasten door onder andere de groeiende vraag naar (natuur)grond en afschaffing van de derogatie.



De meest extensieve bedrijven realiseren aanzienlijke kostenbesparingen door hun extensieve voerstrategie. Ze voeren 30% minder krachtvoer per 100 kg meetmelk dan de meest extensieve groep en hebben zo lagere krachtvoerkosten per koe. Deze bedrijven hebben ook lagere bewerkingskosten per hectare, voornamelijk door meer te weiden. Daarnaast hebben deze bedrijven een veestapel die is ingekruist met robuuste rassen die beter gedijen bij een soberder rantsoen.



Voor veel deelnemende extensieve boeren is biologisch produceren een verdienstrategie: voor hun lagere melkproductie ontvangen zij in 2021 een hogere melkprijs. Voor bedrijven die dicht tegen de eisen van biologische productie aan zitten kan biologisch worden een goede manier zijn om een plus op de melkprijs te realiseren, vooral met de afschaffing van derogatie. Daarbij dient wel benoemd te worden dat de omschakelingsjaren, met wel hogere kosten maar nog geen hogere opbrengsten, en de beperkte toegang tot de biologische markt belemmerende factoren zijn.



Deniet-toegerekendekosten op bedrijfsniveau zijn bijna gelijk voor de drie groepen, maar de meest extensieve bedrijven behalen slechts 49% van de opbrengsten van de meest intensieve bedrijven. Hoewel deze bedrijven erin slagen de toegerekende kosten laag te houden, blijven niet-toegerekende kosten een uitdaging door onvermijdelijke en moeilijk te verlagen kosten, zoals investeringen in stallen. Deze uitdaging geldt des te meer voor bedrijven die willen extensiveren.



Een deel van de meest extensieve bedrijven heeft een hoogrenderende neventak waarmee ze de maatschappelijke waarde die door het bedrijf wordt gerealiseerd kunnen verzilveren. Daarnaast heeft ook een (kleiner) deel van de gemiddeld extensieve en meest intensieve groep een neventak die een bijdrage aan het resultaat levert.



Concluderend zien we dat het mogelijk is voor extensieve bedrijven om een goed resultaat te behalen, maar dat de spreiding in de groep groot is en het uitdagend is om het juiste verdienmodel voor het bedrijf te onderscheiden. De resultaten lijken daarnaast echter aan te geven **dat extensief zijn wel uit kan, maar extensief worden economisch nog uitdagend is**: bijvoorbeeld door verzonken kosten in grote stallen. Vervolgonderzoek moet meer inzicht bieden in deze transitiekosten en het effect hiervan op het verdienvermogen van het bedrijf.

INHOUDSOPGAVE

**Samen-
vatting**

Hoofdstuk 1
Inleiding



Hoofdstuk 2
Aanpak



Hoofdstuk 3
Resultaten



Hoofdstuk 4
Inzichten
individuele
trajecten



**Bedrijfs-
profiel**
Boer Cock
Verweij



Conclusie

Discussie

Bijlagen

1 INLEIDING



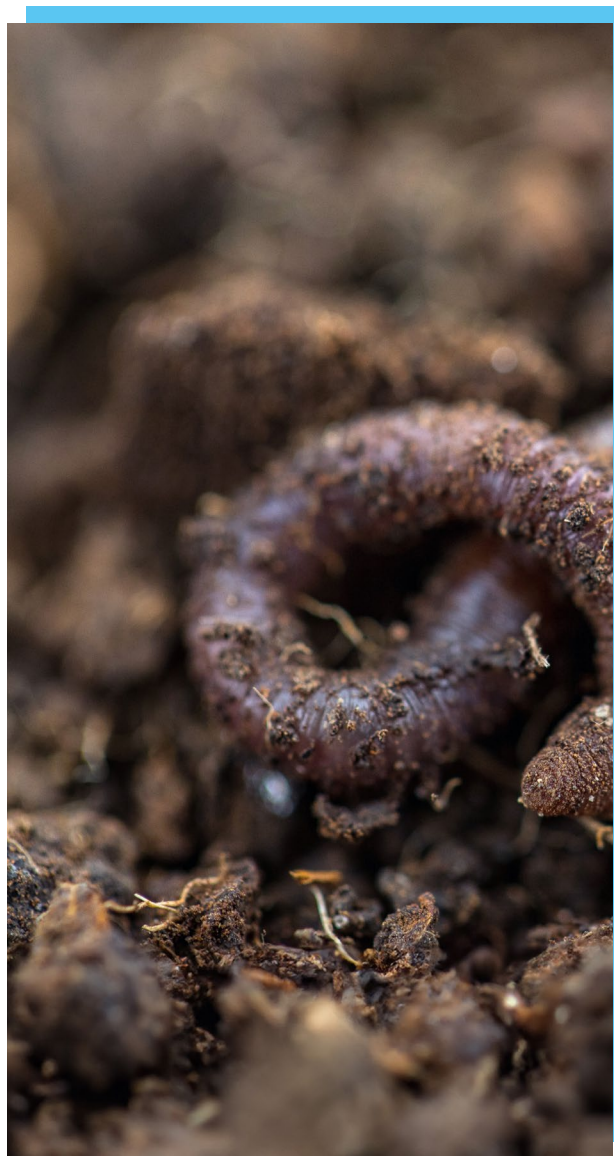
De landbouw in Nederland staat onder druk. Waar in het verleden werd ingezet op schaalvergroting en het verhogen van de productiviteit, liggen er nu andere opgaven. Thema's als stikstof, klimaat, biodiversiteit en waterkwaliteit zetten de sector op scherp en maken een transitie naar natuurinclusieve kringlooplandbouw met minder emissies en hogere toegevoegde waarde aangewezen. Daarnaast stijgen de grondprijzen wat resulteert in een hogere kostprijs per liter melk. Welk perspectief is er nog voor melkveehouderij?

AANLEIDING

Steeds meer melkveehouders kiezen voor een natuurinclusieve bedrijfsvoering om invulling te geven aan kringlooplandbouw: een grondgebonden bedrijf met een zo gesloten mogelijke bedrijfsvoering en de focus op een gezonde bodem. Vaak gaat dit gepaard met een extensivering van het bedrijf. Minder melk per hectare of koe betekent een lagere productie, maar ook lagere kosten voor inputs en mogelijkheden voor subsidies, zoals vanuit de eco-regeling. Hoe vertaalt zich dat in het saldo van deze natuurinclusieve bedrijven?

Het perspectief voor de natuurinclusieve landbouw wordt vaak in twijfel getrokken. Eerdere onderzoeken beargumenteren dat het inkomen van natuurinclusieve bedrijven daalt en de conclusie dat er geen verdienmodel is, wordt snel getrokken. Toch zijn er ook succesvolle natuurinclusieve ondernemers die erin slagen om een goede boterham te verdienen. Om inzicht te krijgen in hun verdienmodellen hebben Wij.land, Natuurverdubbelers en Alan Accountants in 2021 een methode ontwikkeld om de financiële en bedrijfseconomische prestaties inzichtelijk te maken. Uit dit onderzoek, onder 13 ondernemers, kon voorzichtig worden geconcludeerd dat er economisch perspectief is voor deze extensieve, natuurinclusieve melkveehouders.

In 2023 is het onderzoek voortgezet en is de studiegroep uitgebreid tot 45 melkveehouders verspreid over heel Nederland. Van de eerste groep ondernemers doen er 10 opnieuw mee, en zijn daarnaast 35 nieuwe ondernemers aangesloten. De grotere groep is representatiever voor de spreiding binnen de sector en biedt daarom meer inzicht. Binnen de studiegroep zien we grote en kleine, biologisch en gangbaar, boeren met intensieve en extensieve bedrijfsmodellen, op verschillende grondsoorten. De methodiek die wordt toegepast is veelzijdig en sluit aan op de diversiteit van de groep. Op deze manier wordt er inzicht verkregen op het verdienmodel van natuurinclusieve landbouw en worden de melkveehouders ondersteund in hun transitie.



□ BEELD: TOM BAAS (WIJ.LAND)

DOEL

Het project heeft verschillende doelen. Zo is er aandacht voor **de transitie en transitievraagstukken die er onder de deelnemende melkveehouders spelen**. De financiële, bedrijfseconomische en technische gegevens van 45 melkveehouders zijn verzameld door Wij.land, Natuurverdubbelers, Living Lab Fryslân, Brabantse Bodem en Platform Natuurinclusieve Landbouw Gelderland in 6 studiegroepen. De studiegroepen bieden de ruimte om in regionaal verband van elkaar en van experts te leren hoe de bedrijfsvoering op korte en lange termijn verbeterd kan worden. Daarnaast kan er zowel in de studiegroepen als in de individuele trajecten aandacht worden besteed aan ontwikkel- en transitievragen van deelnemers. Het onderzoek wordt uitgevoerd binnen een **lerend netwerk, waarbij agrariërs elkaar ondersteunen en onafhankelijk extern advies krijgen over de transitie**. In ruil voor deze begeleiding delen zij geanonimiseerd hun data.

Daarnaast is het doel van dit project om **in beeld te brengen wat de kosten en baten van melkveehouderijbedrijven zijn in verschillende stadia van transitie aan de hand van mate van natuurinclusiviteit en intensiteit**. De financiële prestaties kunnen echter fluctueren van jaar tot jaar door weers- en marktomstandigheden. Daarom willen we deze gegevens over 5 jaar verzamelen, zodat er in 2027 betrouwbare data uit een steekproef van 120-200 bedrijven beschikbaar is. De (geanonimiseerde) data, informatie en kennis die uit dit project voortvloeit kunnen worden gebruikt om beleidsaanbevelingen te doen. Op basis van deze data kunnen namelijk trends, knelpunten en kansen samenhangend met de transitie worden geïdentificeerd.

Dit rapport beschrijft de resultaten uit boekjaar 2021 van een eerste groep van 45 bedrijven en vergelijkt de resultaten van de jaren 2020-2021 van de bedrijven die eerder al meededen aan dit onderzoek.

LEESWIJZER

In de inleiding wordt de aanleiding en het doel van het project beschreven. Vervolgens wordt de aanpak van het onderzoek geïntroduceerd, waarin de werkwijze, de methodiek en de deelnemende bedrijven worden beschreven. In de resultaten worden de algemene kenmerken, natuurinclusieve prestatie en economische prestatie van de deelnemende bedrijven vergeleken. Na de resultaten worden de inzichten uit vier individuele trajecten gepresenteerd en wordt van één van de deelnemende bedrijven een bedrijfsprofiel geschetst. Tot slot bespreken we de voornaamste conclusies uit dit onderzoek en vervolgens beschrijven we in de discussie de kansen en uitdagingen met betrekking tot het verdienvermogen van natuurinclusieve melkveehouderij. In bijlage 1 worden de aanbevelingen uit de studiegroepen uiteengezet en in bijlage 2 is de berekeningswijze van de verschillende kengetallen toegelicht.



□ BEELD: MERLISSA DIELE

2 AANPAK



In de aanpak beschrijven we de werkwijze van het project, zoals het proces van dataverzameling en de verschillende projectactiviteiten. We introduceren de methodiek en schetsen een profiel van de deelnemende bedrijven. Daarbij gaan we in op de grondsoort en certificeringsvormen van de melk van de bedrijven.

WERKWIJZE

De dataverzameling is een samenhangend, participatief proces. De boeren vullen zelf het Excel-rekenmodel in aan de hand van de boekhouding. Naar wens zijn hiervoor ook workshops en gezamenlijke invulmomenten georganiseerd. De ingevulde rekentools werden door de studiegroepbegeleiders gecontroleerd op juistheid en feedback over incorrect ingevulde posten wordt ook met de deelnemers gedeeld. Door de nadruk op leren en uitwisselen van kennis, naast het verzamelen van gegevens, wordt het verzamelen van correcte gegevens een gedeelde verantwoordelijkheid. Aan de hand van de ingevulde rekentools werd voor iedere studiegroep een bedrijfsvergelijkend overzicht samengesteld, waarin de resultaten van de bedrijven naast elkaar op verschillende thema's zijn uitgelicht.

Door met studiegroepen te werken waarin de uitkomsten op bedrijfsniveau worden besproken ontstaat een lerend netwerk op het gebied van bedrijfseconomische en financiële vaardigheden. Hier vindt belangrijke kennisuitwisseling en -verspreiding plaats, waar boeren op basis van de 'best practices' in hun groep zelf met optimalisatie en transitie aan de slag kunnen. Voor bedrijven waar ingrijpendere maatregelen of (des)investeringen nodig zijn, wordt een aantal intensieve, individuele trajecten aangeboden. Op basis van de uitkomsten van de individuele analyse van de huidige bedrijfsvoering (nulmeting), wordt voor hen een transitieplan ontwikkeld, waarin kansen in de markt en instrumenten vanuit de overheid worden meegenomen. De inzichten uit deze individuele trajecten worden vervolgens in de studiegroepen besproken, zodat ook andere deelnemende bedrijven kennis op kunnen doen uit de resultaten.



BEELD: WIJ.LAND

Boeren moeten expliciet via een overeenkomst toestemming geven om hun data (geanonimiseerd) ter beschikking te stellen aan de projectpartners. De uitkomsten van de geaggregeerde, niet herleidbare analyses worden door LNV en de projectpartners met andere belanghebbenden gedeeld en worden openbaar. De tussentijdse resultaten van het landelijke onderzoek zijn met de deelnemende bedrijven besproken en hun input hierin is meegenomen in dit rapport. Daarnaast zijn de tussentijdse resultaten met experts op het gebied van het verdienvermogen van natuurinclusieve melkveehouderij besproken.

Deze analyses voeden de discussie over de haalbaarheid van een omschakeling. Deze discussies vinden bijvoorbeeld plaats in de studiegroepen tussen boeren die al natuurinclusiever werken en boeren die net de eerste stappen rondom natuurinclusiviteit hebben gezet. Daarnaast kunnen de resultaten uit de analyses ook boeren die niet deelnemen inzicht geven in het verdienvermogen van natuurinclusieve landbouw. Ook kan het onderbouwen of, en welke, maatschappelijke bijdrage noodzakelijk is, bijvoorbeeld vanuit klimaat-, stikstof of natuuropgaven – en of na zo'n bijdrage een intrinsiek volhoudbaar verdienmodel kan ontstaan.

Op basis van de resultaten uit de economische analyse zijn de kansen en uitdagingen met betrekking tot het verdienmodel van natuurinclusieve melkveehouderij samengesteld. Deze vormen een startpunt vanaf waar in vervolgonderzoek trends kunnen worden onderzocht. Naast deze geïdentificeerde kansen en uitdagingen is bij de deelnemende 45 boeren uitgevraagd wat volgens hen de belangrijkste kansen en knelpunten zijn met betrekking tot het verdienvermogen van natuurinclusieve melkveehouderij.

METHODIEK

Om een compleet en divers beeld van de deelnemende bedrijven te krijgen is een methodiek ontwikkeld die bestaat uit een set van kengetallen die inzicht geeft in de economische prestatie van het bedrijf. In het voorgaande project hebben De Natuurverdubbelers en Alan Accountants en Adviseurs met financiering van Wij.land, RVO, Deltaplan Biodiversiteitsherstel en de Vogelbescherming een Kosten-Baten Analyse methode (hierna KBA) ontwikkeld en een onderzoek uitgevoerd naar het verdienmodel van natuurinclusieve melkveehouders. Dit onderzoek werd ondersteund door een klankbordgroep met Rabobank, ABAB Accountants en Wageningen Economic Research (WEcR).

De methodiek van het project is in detail te lezen in de geactualiseerde **'Memo Methodologie Kosten-Baten Analyse Transitie Melkveehouderij'**. In **Bijlage 2** is daarnaast een overzichtstabel te vinden waarin de elementen die in de verschillende kengetallen worden meegenomen staan benoemd.

> Klik [hier](#) om de memo 'Methodologie KBA Transitie Melkveehouderij' te downloaden

> Klik [hier](#) om de overzichtstabel in bijlage 2 te bekijken

DEELNEMENDE BEDRIJVEN

In dit deel beschrijven we de 45 deelnemende bedrijven aan het onderzoek in 2023. We beschrijven in welke regio's de deelnemers zich bevinden, op welk grondsoort ze boeren en of hun melk gecertificeerd is. Van de boeren zijn de gegevens van boekjaar 2021 verzameld.

> Regio

De bedrijven uit het huidig onderzoek zijn afkomstig uit zes verschillende studiegroepen in vier regio's. Een overzicht van de deelnemende bedrijven in de verschillende regio's wordt hieronder weergegeven in Figuur 2.1.

Cluster West Nederland

Geleid door Wij.land: twee studiegroepen met deelnemers uit Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht.

Cluster Noord-Brabant

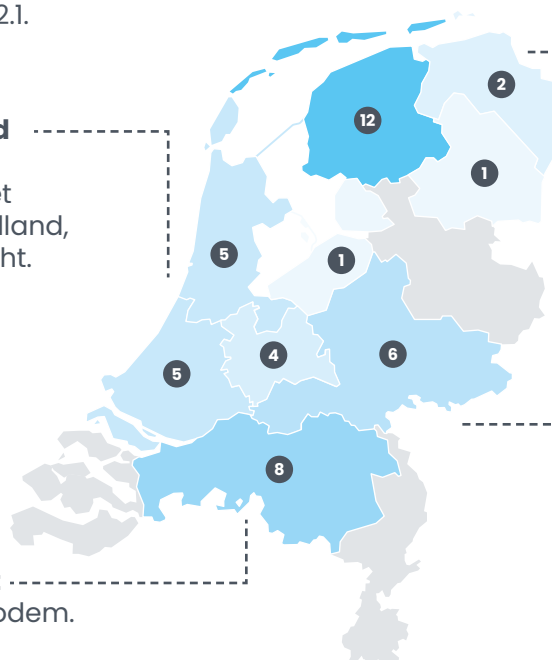
Geleid door Brabants Bodem.

Cluster Noord-Nederland

Geleid door Living Lab Fryslân, met twee studiegroepen met deelnemers uit voornamelijk Friesland en uit Groningen, Drenthe en Flevoland.

Cluster Gelderland

Geleid door de Natuurverdubbelers.



FIGUUR 2.1: AANTAL DEELNEMENDE BOEREN PER PROVINCIE

› Grondsoort







Daarnaast onderscheiden we ook de grondsoort waar bedrijven op zijn gevestigd. We differentiëren hierin tussen zandgronden, veengronden, kleigronden en gronden die bestaan uit klei op veen. De studiegroep in Noord-Nederland is hier het meest divers. Bedrijven zijn voornamelijk gesitueerd op kleigronden, maar ook klei op veen en zandgronden komen regelmatig voor, een enkel bedrijf zit op veengrond. In West Nederland bevinden de meeste bedrijven zich op veengrond, al dan niet met kleilaag. De bedrijven uit Gelderland bevinden zich allen op zandgronden. Noord-Brabantse bedrijven bevinden zich voornamelijk op zandgronden en enkele op kleigronden.

CLUSTER	KLEI	KLEI OP VEEN	VEEN	ZAND
Gelderland				6
West Nederland	1	6	7	
Noord-Brabant	2			6
Noord Nederland	8	3	1	4

FIGUUR 2.2: GRONDSOORTEN PER REGIO

› Certificatie en duurzaamheidsprogramma's

Melkveehouderijen kunnen verschillende certificaten en keurmerken behalen om aan te tonen dat ze voldoen aan bepaalde standaarden op bijvoorbeeld het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn. De financiële beloning die ze hiervoor ontvangen varieert sterk per keurmerk. Biologisch (dynamische) boeren ontvangen wel een aanzienlijk hogere prijs voor hun melk, hiervoor moeten ze aan strenge normen voldoen. Een groot deel van de deelnemende bedrijven neemt aan een of meerdere certificeringsprogramma's deel, zoals te zien in onderstaande tabel:

CERTIFICERINGSVORM	AANTAL DEELNEMERS	MELKPRIJS
Biologisch	19	
 Biologisch	16	€50,50
 Biologisch-dynamisch	3	€59,30
Andere certificering	14	
 Beter voor Koe, Natuur en Boer (AH)	3	€42,30
 On the way to PlanetProof	5	€40,01
 VLOG	2	€37,53
 Weidemelk	4	€39,22
Geen	12	€38,87

FIGUUR 2.3: CERTIFICERINGSVORMEN

Verder zijn er op lokaal niveau ook enkele projecten waarbij boeren betalingen ontvangen voor natuurinclusieve prestaties. Een aantal van de deelnemende bedrijven uit Noord-Brabant is bijvoorbeeld aangesloten bij de **Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (BBM)**. In dit project worden boeren beloond voor hun bijdrage aan natuur, water en landschapskwaliteit middels hun score op een aantal Kritische Prestatie-Indicatoren (KPI's) die de duurzaamheid van het bedrijf in kaart brengen.

› Kenmerken certificeringsprogramma's melk

Melkveehouderijen kunnen verschillende certificaten en keurmerken behalen om aan te tonen dat ze voldoen aan bepaalde standaarden op bijvoorbeeld het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn. Het keurmerk *biologisch* geeft aan dat bedrijven slechts zeer beperkt gebruik maken van bestrijdingsmiddelen en geen kunstmest gebruiken. Daarnaast krijgen de koeien biologisch voer en moet dit voor minimaal 60% van het eigen bedrijf of uit de regio komen. Wat betreft dierenwelzijn is er bij het keurmerk biologisch aandacht voor het type huisvesting en komen de koeien minimaal 180 dagen per jaar buiten. *Biologisch dynamische* bedrijven gaan nog een stap verder. Zo moet minimaal 10% van het bedrijf zijn ingericht op ondersteuning van de biodiversiteit en hebben ze strengere mestnormen. Minimaal 80% van het voer moet van het eigen bedrijf komen.

Daarnaast zijn er verschillende andere certificaten zoals het Europese *On the way to PlanetProof*, dat eisen stelt aan de maximale hoeveelheid broeikasgasuitstoot. Ook moet minimaal 5% van het bedrijf bestaan uit kruidenrijk grasland en is het gebruik van groene stroom verplicht. Daarnaast lopen deze koeien minimaal 120 dagen per jaar 6 uur buiten. *Beter voor Koe, Natuur en Boer* is een keurmerk voor zuivelproducten van Albert Heijn. Hiervoor gelden verschillende eisen, waaronder dat bedrijven minimaal 10% van hun grasland inrichten met kruidenrijk grasland en er aanvullend op 10% van het grasland beheer plaatsvindt, met rustperiode van 1 april tot 1 juni en waar alleen met ruige mest bemest mag worden. Voor het keurmerk *Weidemelk* is enkel vastgesteld dat koeien minimaal 120 dagen minimaal 6 uur per dag per jaar kunnen weiden. *VLOG* staat voor "Verband Lebensmittel Ohne Gentechnik", wat inhoudt dat deze melk afkomstig is van koeien die niet gevoerd worden met genetisch gemodificeerd voer.



▣ BEELD: ON THE WAY TO PLANETPROOF

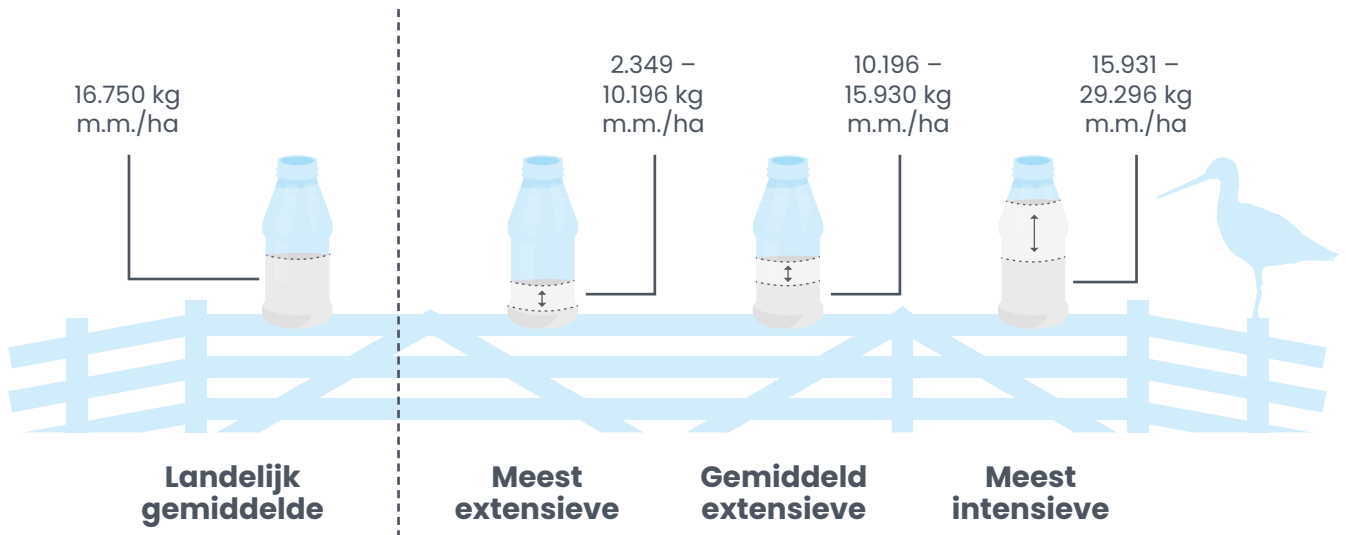
3 RESULTATEN



In dit deel beschrijven we de resultaten uit de analyse naar de economische prestatie van de deelnemende bedrijven. Allereerst beschrijven we hoe de groep ten behoeve van de analyse is opgedeeld in drie subgroepen op basis van mate van intensiteit. Van deze drie groepen beschrijven we het areaal, de veestapel en de mate van natuurinclusiviteit. Vervolgens beschrijven we de economische prestatie. Dat doen we door allereerst de opbrengsten te beschrijven, en daarbij in te zoomen op de melkopbrengsten en inkomsten uit Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer. Vervolgens beschrijven we de toegerekende kosten, waarbij we dieper ingaan op de kosten voor aankoop van voer, voerwinning en kosten voor veeverzorging. Deze onderdelen vormen samen het saldo, wat we toelichten voor de drie verschillende groepen en aandacht besteden aan de implicatie van de hoogte van het saldo per hectare voor extensiveringsopgaven. Vervolgens bespreken we de niet-toegerekende kosten, waarbij we kijken naar de thema's managementkosten, kosten voor melken en gevolgen van afschaffing van derogatie. We bespreken we inkomsten en kosten uit eventuele neventakken. Deze onderdelen samen bepalen het resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf. Tot slot beschrijven we het bedrijfseconomische bedrijfsresultaat en het inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid. We concluderen het hoofdstuk met een beschrijving van de waargenomen trends met betrekking tot het verdienvermogen van de eerdere groep deelnemers over 2020 en 2021.

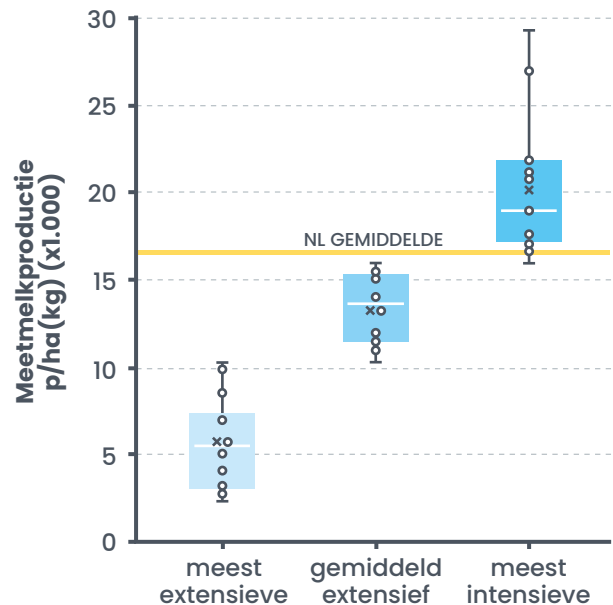
DRIE GROEPEN OP BASIS VAN INTENSITEIT

Om de bedrijven onderling te vergelijken is een indeling gemaakt op basis van de intensiteit van de deelnemende bedrijven. Hiervoor nemen we als indicator van intensiteit de meetmelkproductie per hectare. Op basis van de intensiteit is de gehele studiegroep ingedeeld in drie even grote groepen zoals gepresenteerd in figuur 3.1 en 3.2. Op deze manier ontstaan drie groepen: de meest extensieve groep, de gemiddeld extensieve groep en de meest intensieve groep.



FIGUUR 3.1: INDELING STUDIEGROEPEN OP BASIS VAN INTENSIVITEIT (KG MEETMELK/HA)

De studiegroep bestaat voornamelijk uit boeren die zich richten op of bezig zijn met natuurinclusiviteit. Hierdoor is de intensiteit overwegend lager dan het landelijk gemiddelde, welke in 2021 lag op een productie van 16.750 kilogram meetmelk per hectare⁰¹. Dit valt in de meest intensieve groep van deze studie. Een aantal boeren valt dus binnen de meest intensieve groep, terwijl zij minder intensief zijn dan het landelijk gemiddelde, hoewel er ook boeren zijn die intensiever zijn dan het landelijk gemiddelde.



FIGUUR 3.2: INTENSITEIT INMEETMELK-PRODUCTIE PER HECTARE (KG)

⁰¹ <https://agratie.nl/PublicatiePage.aspx?subpubID=2523&themaID=2756§orID=3534>

ALGEMENE KENMERKEN GROEPEN

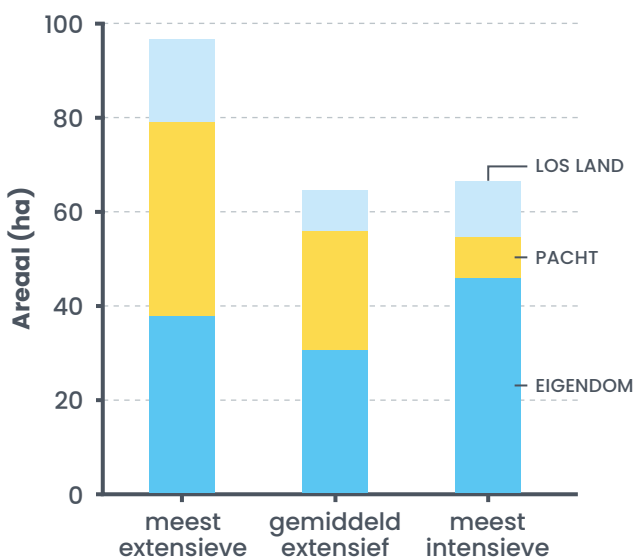
► Areaal

De extensievere bedrijven beschikken gemiddeld over meer land dan intensievere bedrijven, zoals te zien in Figuur 3.3 hieronder, waarin het areaal verdeeld naar eigendomspositie wordt getoond. Een relatief groot deel van dit land bestaat uit pachtgrond (inclusief los land). De meest extensieve bedrijven hebben gemiddeld het laagste percentage grond in eigendom van de drie groepen. Gemiddeld hebben deze bedrijven 39% van hun areaal in eigendom, waar dat voor de gemiddeld extensieve groep op 48% ligt en voor de meest intensieve groep op 69%. De gemiddeld extensieve groep heeft gemiddeld een kleiner areaal dan de meest extensieve groep, waarvan ook een groot deel pacht of los land is. De meest intensieve groep heeft relatief veel grond in eigendom van het areaal.

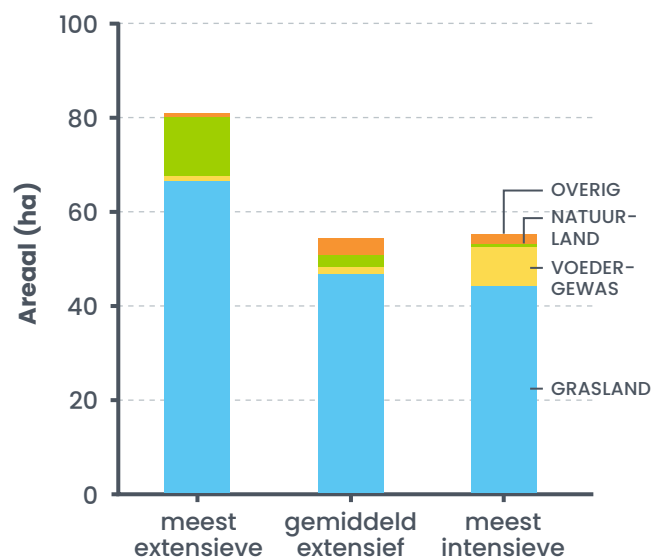
In Figuur 3.4 wordt ook het areaal naar type landgebruik getoond. De meest extensieve bedrijven hebben een groter aandeel natuurland (15%) dan de gemiddeld extensieve (4%) en de meest intensieve bedrijven (2%). Op dit natuurland wordt soms jongvee ingeschaard en zijn vaak ook beheerpakketten afgesloten: 34 van de 45 bedrijven ontvangen betalingen vanuit het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer. We gaan hier verder op in bij het onderdeel over inkomsten uit Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (pagina 23). Daarnaast hebben de meest extensieve en gemiddeld extensieve bedrijven een veel kleiner areaal aan voedergras, zowel absoluut als relatief aan het totale areaal. Daarnaast is in Figuur 3.4 te zien dat de gemiddeld extensieve en meest intensieve bedrijven ook een deel van het areaal voor overig gebruik hanteren, waar bijvoorbeeld teelt van andere gewassen, zoals granen, onder valt.



BEELD: CAROLIEN VAN OIJEN



FIGUUR 3.3: AREAAL VERDEELD NAAR EIGENDOMSPOSITIE



FIGUUR 3.4: AREAAL IN GEBRUIK, NAAR TYPE LANDGEBRUIK

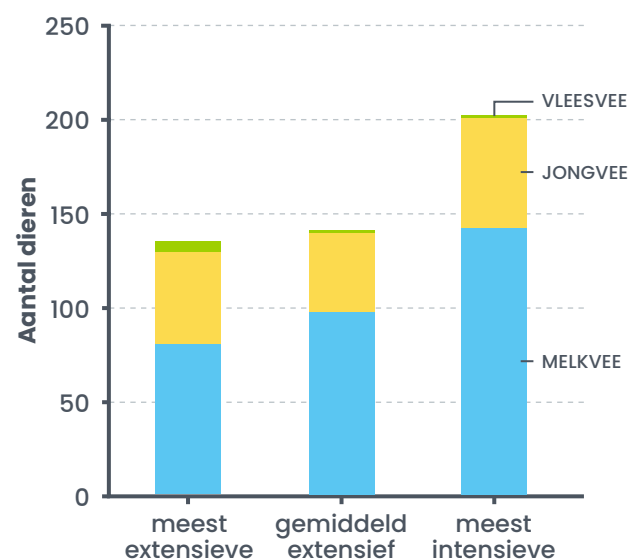
> Vee

De meest extensieve groep en de gemiddeld extensieve groep heeft een relatief kleine veestapel ten opzichte van de meest intensieve groep, zoals te zien in Figuur 3.5. In de meest intensieve groep bestaat de veestapel voornamelijk uit Holstein-Friesian koeien. Bij de meest extensieve groep is op 13 van de 15 bedrijven ingekruist met oude rassen, zoals Fleckvieh, Jersey, Blaarkop of Lakenvelder. Bij de gemiddeld extensieve groep is dit bij 5 van de 15 bedrijven zo en ook op 4 van de 15 meest intensieve bedrijven wordt ingekruist met andere rassen. De rassen waarmee wordt ingekruist zijn 'dubbeldoelkoeien': koeien die zowel voor melk als voor vlees worden aangehouden, met een relatief lage melkproductie maar met ook een goede en hoogwaardige vleesopbrengst. Deze robuustere rassen zijn geschikter voor soberder rantsoenen met relatief veel gras en passen daarmee in een natuurinclusieve bedrijfsvoering.



□ BEELD: TOM BAAS (WIJ.LAND)

Naast verschillen in koeienrassen valt, zoals te zien in Figuur 3.5, ook op dat de meest extensieve en gemiddeld extensieve groep relatief meer jongvee heeft. Sommige van de meest extensieve bedrijven houden meer jongvee aan voor verkoop van vlees. Daarnaast besteden sommige van de meest intensieve bedrijven de opfok van jongvee uit, waardoor ze niet worden meegeteld in de veeboekhouding van het bedrijf.



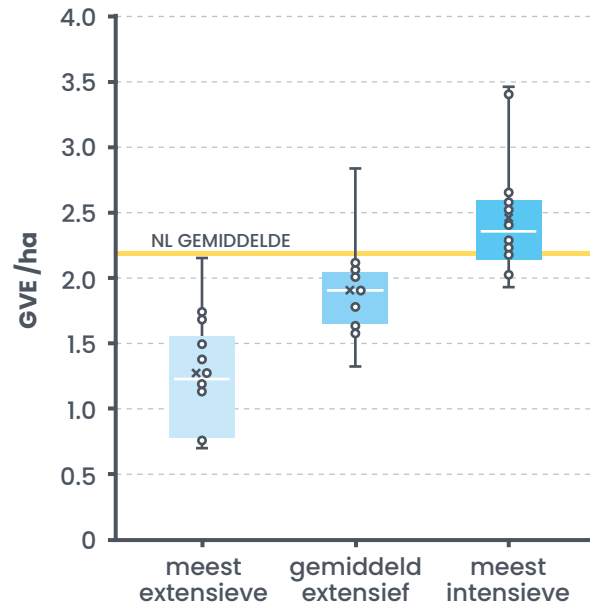
FIGUUR 3.5: VEESTAPEL

MATE VAN NATUURINCLUSIVITEIT

Om de mate van natuurinclusiviteit binnen de studiegroep in kaart te brengen analyseerden we een viertal kenmerken: het aantal grootvee-eenheden per hectare, de uren weidegang, het areaal kruidenrijk grasland en het krachtvoergebruik. Deze kenmerken presenteren een duidelijk overzicht, maar zijn natuurlijk enigszins beperkt. In een vervolgtraject is de ambitie om meer natuurinclusieve kenmerken in kaart te brengen, bijvoorbeeld aan de hand van de Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij.

› Grootvee-eenheden per hectare

Dit kenmerk is de optelsom van het aantal melkkoeien en vrouwelijk jongvee per hectare, omgerekend naar de fosfaatproductie van één melkkoel. Een volwassen melkkoel is 1 grootvee-eenheid (GVE) en kalveren en pinken zijn respectievelijk 0,25 en 0,50 grootvee-eenheden. Zoals te zien in Figuur 3.6 is het gemiddeld aantal GVE/ha zoals verwacht het laagste in de meest extensieve groep (1,2 GVE/ha). Het gemiddeld aantal GVE/ha in de gemiddeld extensieve groep ligt op 1,9 GVE/ha, lager dan het landelijk gemiddelde van 2,2 GVE/ha. Het gemiddelde aantal GVE/ha in de meest intensieve groep ligt met 2,4 GVE/ha boven het landelijk gemiddelde. De meest intensieve bedrijven hebben gemiddeld twee keer zoveel GVE/ha dan de meest extensieve bedrijven. 33 van de 45 boeren uit de studiegroep hebben minder GVE/ha dan het landelijk gemiddelde en zijn dus gemiddeld extensiever. De spreiding in de meest extensieve groep is hier groter dan bij de gemiddeld extensieve en meest intensieve groep. De verschillen hierin worden grotendeels veroorzaakt door variaties in areaal.



FIGUUR 3.6: INTENSITEIT IN GROOTVEE-EENHEDEN (GVE) PER HECTARE

› Weidegang

Ook bij dit kenmerk zien we duidelijke verschillen die in lijn liggen met de intensiteit, zoals te zien in Figuur 3.7 op de volgende pagina. Koeien op de meest extensieve bedrijven gaan gemiddeld bijna drie keer zo lang naar buiten dan de koeien op de meest intensieve bedrijven. Van alle deelnemende bedrijven doen er 42 aan weidegang (97%), en zitten 28 bedrijven boven het Nederlands gemiddelde van 1.300 uren weidegang per jaar in 2021⁹². Naast het verhoogde dierenwelzijn en gezondheid, heeft weidegang ook positieve effecten op de omgeving. Natuurlijke begrazing houdt een gezond bodemleven in stand en zorgt voor een vermindering van broeikasgasemissies.

BEELD: TOM BAAS (WIJ.LAND)

02 <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/85303NED>

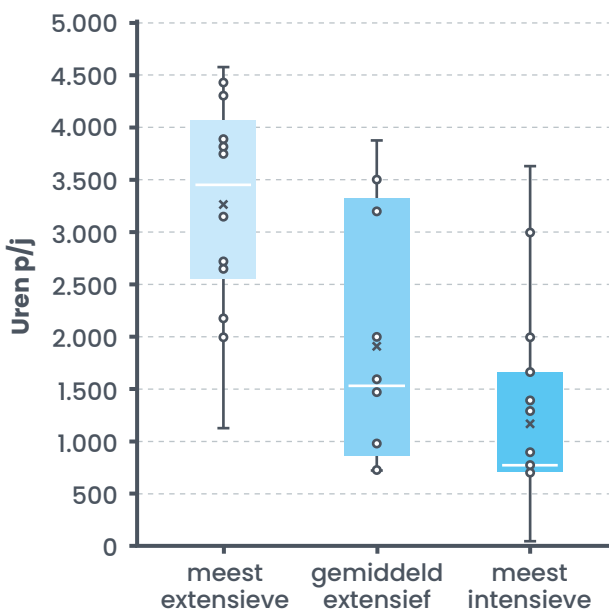
► Kruidenrijk grasland

Om de biodiversiteit in het landelijk gebied te bevorderen kunnen boeren kruidenrijk grasland inzaaien. Dit grasland is diverser en bevat meer verschillende plantensoorten dan het conventionele en monotone Engels raaigras. Binnen de studiegroep zien we dat voornamelijk de meest extensieve groep al veel kruidenrijk grasland heeft ingezaaid.

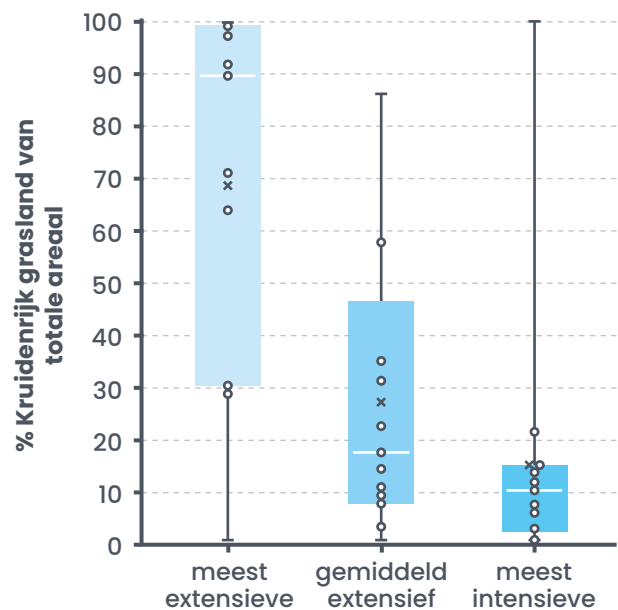
Gemiddeld bestaat iets meer dan 60% van hun areaal uit kruidenrijk grasland of oud grasland. Bij de andere twee groepen liggen de percentages met 24% (gemiddeld extensief) en 15% (meest intensief) aanzienlijk lager. Binnen alle groepen is er grote spreiding, zoals te zien in Figuur 3.8. Met name in de meest extensieve groep zien we een aantal bedrijven van wie bijna het gehele deel van het areaal uit kruidenrijk grasland bestaat (de bovenste 50% van deze groep), maar zijn er ook bedrijven in deze groep die minder aan kruidenrijk grasland doen of een enkel bedrijf dat geen kruidenrijk grasland heeft ingezaaid. Opvallend is daarnaast dat een van de meest intensieve bedrijven wel het volledige areaal met kruidenrijk grasland heeft ingezaaid. Dit is hetzelfde bedrijf dat in de meest intensieve groep, zoals in Figuur 3.7, meer dan 3.500 uren weidegang realiseert. Dit is een biologisch bedrijf dat op een relatief klein areaal veel koeien houdt en voor de voervoorziening ook veel samenwerkt met akkerbouwers uit de regio.



BEELD: WIJ.LAND



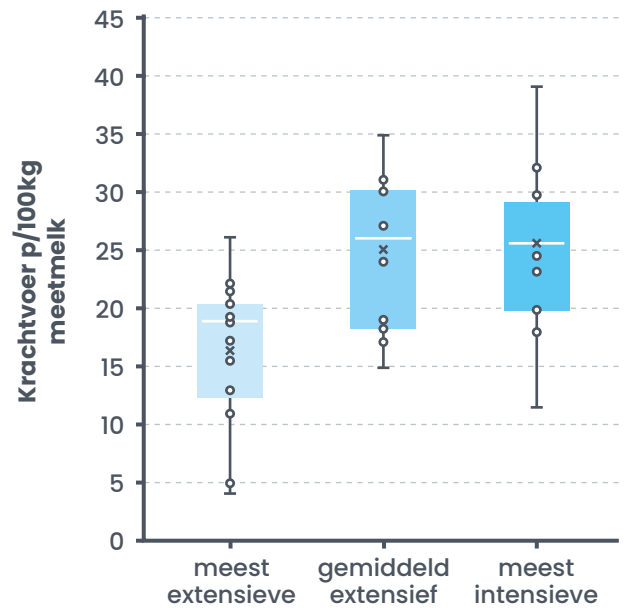
FIGUUR 3.7: UREN WEIDEGANG PER JAAR



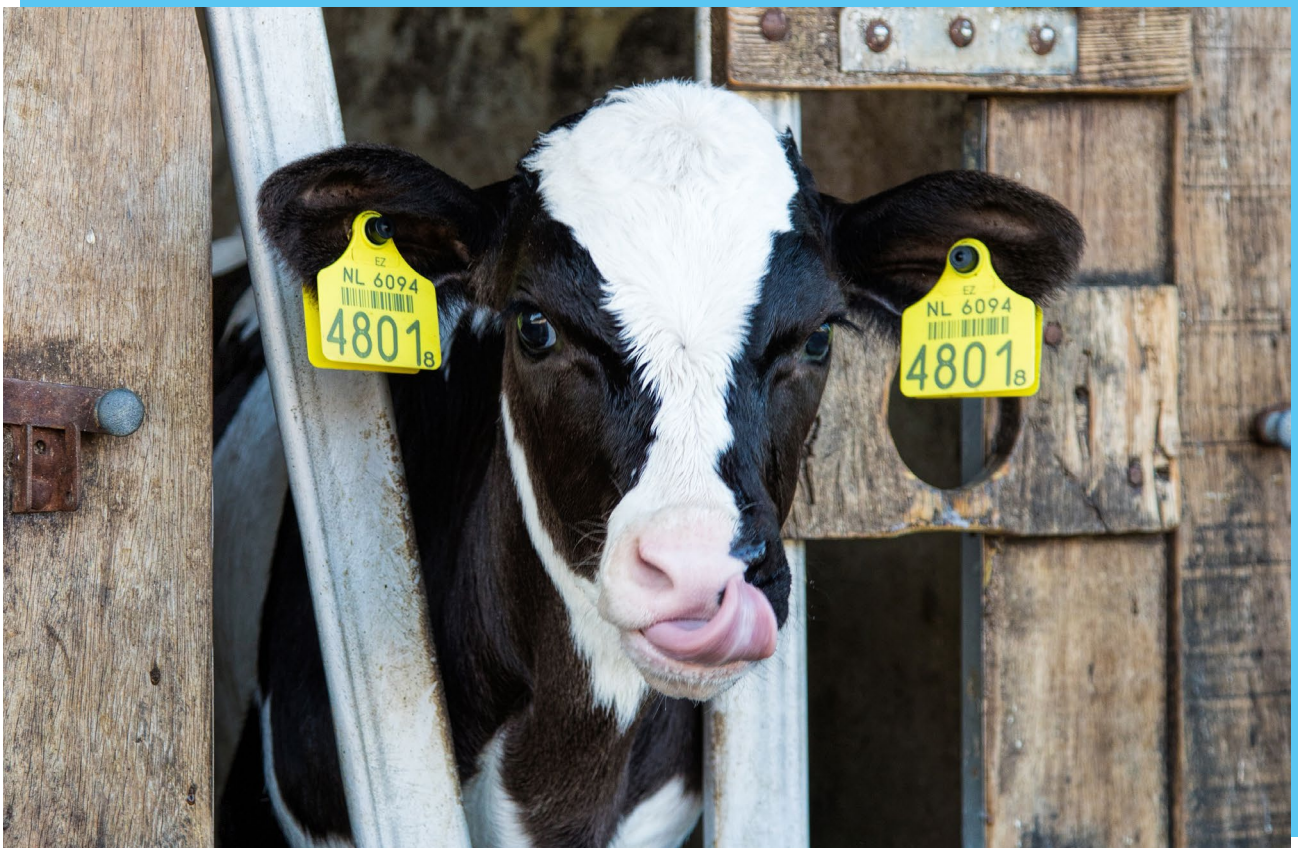
FIGUUR 3.8: PERCENTAGE KRUIDENRIJK GRASLAND VAN TOTALE AREAAL

► Krachtvoergebruik

Het krachtvoergebruik is, zoals te zien in Figuur 3.9, aanzienlijk lager in de meest extensieve groep bedrijven dan in de gemiddeld extensieve en meest intensieve groep. Binnen alle groepen zien we grote spreiding: zo voert één bedrijf maar 5 kilogram krachtvoer per 100 kilogram meetmelk en andere bedrijven bijna 40 kilogram krachtvoer per 100 kilogram meetmelk. Het lagere krachtvoergebruik in de meest extensieve groep draagt naar verwachting ook deels bij aan de lagere melkproductie per koe in deze groep.



FIGUUR 3.9: HOEVEELHEID KRACHTVOER PER 100KG MEETMELK

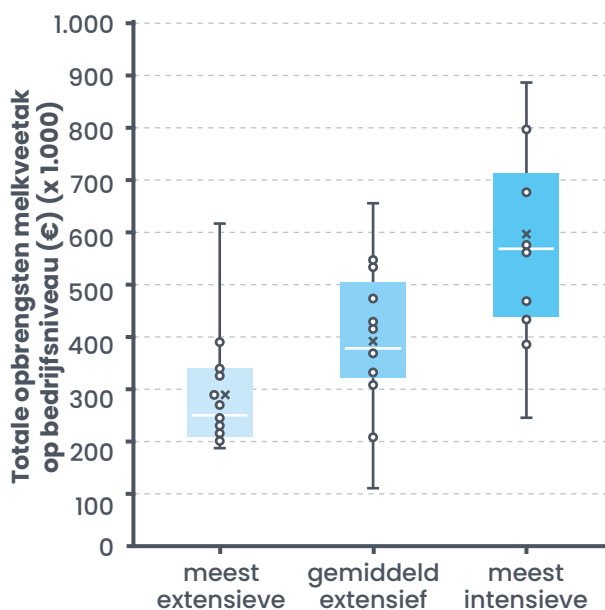


BEELD: TOM BAAS (WIJ.LAND)

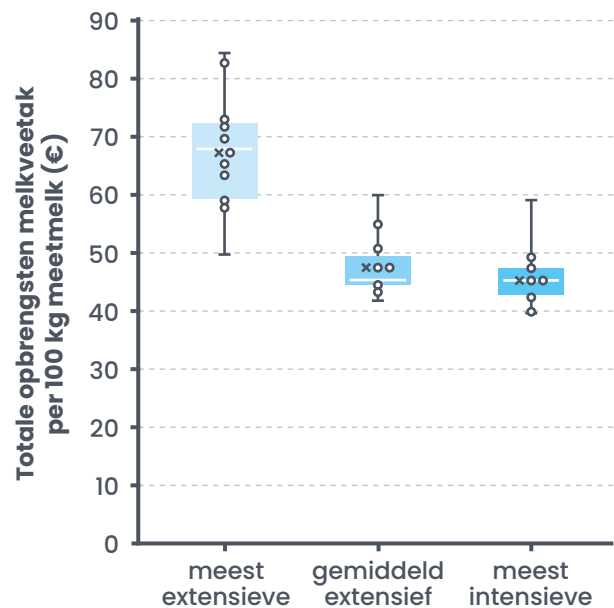
OPBRENGSTEN

Een analyse van de opbrengsten op bedrijfsniveau laat zien dat de totale opbrengsten van de meest intensieve bedrijven gemiddeld hoger zijn dan de totale opbrengsten van de meest extensieve bedrijven, zoals te zien in Figuur 3.10. Dit is grotendeels te wijten aan de hogere melkopbrengst van deze bedrijven. We zoomen hier in de alinea 'melkopbrengsten' verder op in.

De totale opbrengsten per 100 kilogram meetmelk, weergegeven in Figuur 3.11, laten echter zien dat de opbrengsten van de meest extensieve bedrijven juist hoger liggen, hoofdzakelijk door de lagere melkproductie en de hogere melkprijs. Om de verschillen in opbrengsten tussen de groepen te verklaren worden in dit hoofdstuk twee specifieke opbrengsten uitgelicht, namelijk de melkopbrengsten en de inkomsten vanuit het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb).



FIGUUR 3.10: TOTALE OPBRENGSTEN MELKVEETAK OP BEDRIJFSNIVEAU



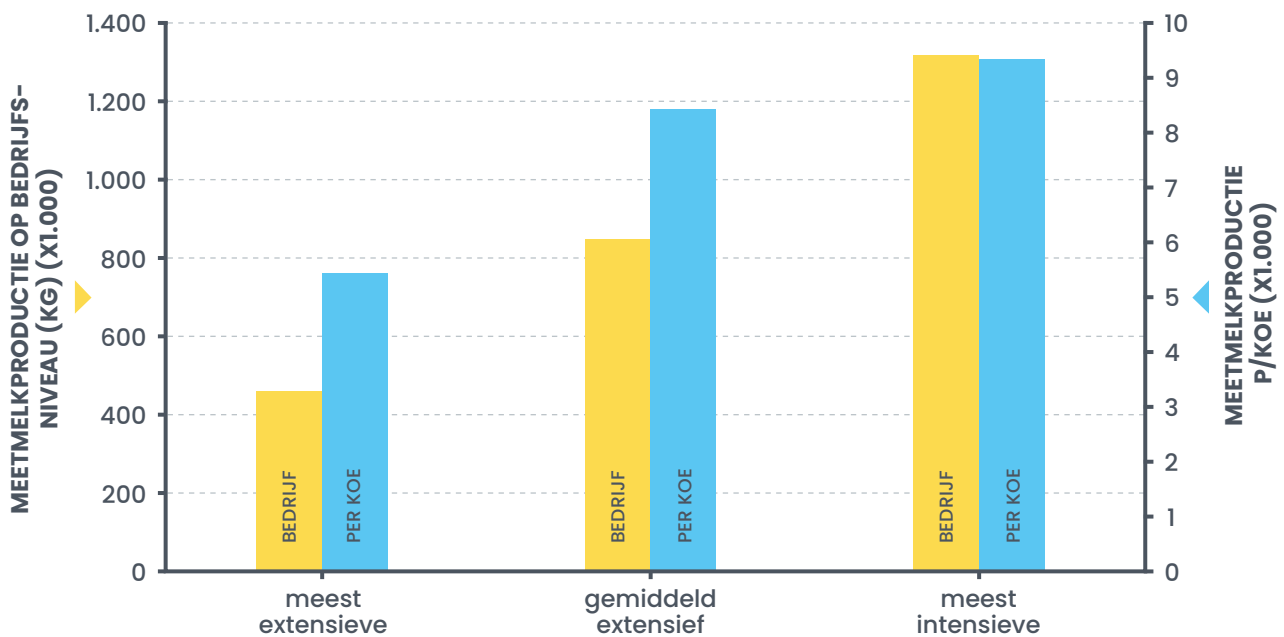
FIGUUR 3.11: TOTALE OPBRENGSTEN MELKVEETAK PER 100 KILOGRAM MEETMELK

> Melkopbrengsten

De boeren uit de meest intensieve groep hebben een hogere melkproductie, zoals te zien in Figuur 3.13. Dit ligt aan twee aspecten: ze produceren meer melk per koe, en ze hebben een hogere veebezetting. Daardoor ligt de meetmelkproductie op deze bedrijven gemiddeld bijna drie keer zo hoog als bij bedrijven in de meest extensieve groep. De bedrijven uit de meest extensieve groep ontvangen echter wel gemiddeld een iets hogere melkprijs dan de bedrijven uit de meest intensieve groep omdat dit biologische bedrijven zijn, zoals te zien in Figuur 3.12 hiernaast. De melkprijs ligt aanzienlijk lager in de meest intensieve groep: in deze groepen zitten dan ook voornamelijk gangbare bedrijven en bedrijven zonder extra certificering of toeslagen en één biologisch bedrijf.

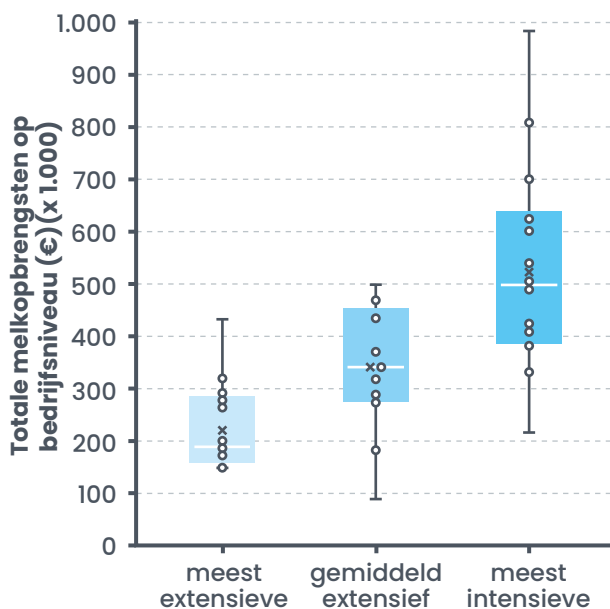


FIGUUR 3.12: GEMIDDELDE MELKPRIJS PER 100 KILOGRAM MEETMELK PER GROEP

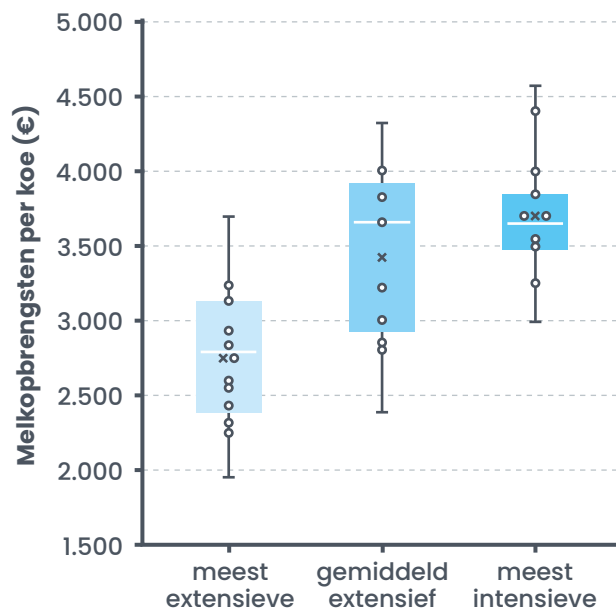


FIGUUR 3.13: MEETMELKPRODUCTIE OP BEDRIJFSNIVEAU EN PER KOE

De melkopbrengst op bedrijfsniveau ligt dan ook aanzienlijk hoger voor de intensieve bedrijven. Figuur 3.14 laat zien dat waar de meest extensieve bedrijven een gemiddelde melkopbrengst van €223.000 hebben, dat voor gemiddeld extensieve (€311.000) en de meest intensieve bedrijven (€522.000) een stuk hoger ligt⁰³. De gemiddelde melkopbrengsten per koe zijn lager voor de meest extensieve bedrijven in vergelijking met de meest intensieve bedrijven. Figuur 3.15 laat zien dat deze voor de meest extensieve bedrijven €2.750 zijn, ten opzichte van €3.420 voor de gemiddeld extensieve en €3.690 voor de meest intensieve bedrijven. Dit is te verklaren door de hogere melkproductie per koe bij de meest intensieve bedrijven.



FIGUUR 3.14: TOTALE MELKOPBRENGSTEN OP BEDRIJFSNIVEAU



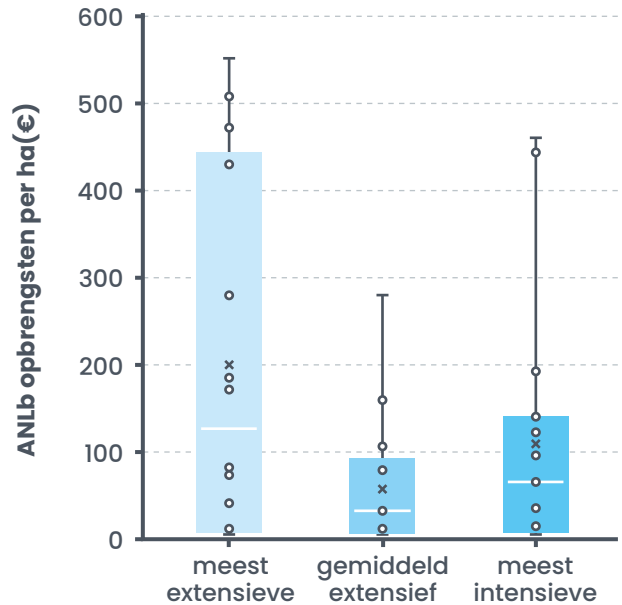
FIGUUR 3.15 MELKOPBRENGSTEN PER KOE

⁰³ Voor bedrijven die een deel van de melk zelf verzuivelen is de waarde van de verzuivelde melk opgeteld bij de opbrengsten uit afgeleverde melk aan de melkfabriek. Deze waarde is vervolgens als kost opgenomen bij de neventak.

› Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Het vergelijken van beheersvergoedingen uit het ANLb laat zien dat de opbrengsten hoger zijn bij de meest extensieve groep bedrijven dan bij de gemiddeld extensieve en meest intensieve bedrijven, zowel op bedrijfsniveau als per hectare zoals te zien in Figuur 3.16. Het aantal bedrijven dat enige opbrengsten behaalt uit het ANLb is redelijk gelijk verdeeld over de verschillende groepen.

Hierdoor kunnen we concluderen dat de extensieve groepen zwaardere beheerpakketten hebben en/of over een groter areaal ANLb-vergoedingen ontvangen. Opvallend is dat de meest intensieve groep meer inkomsten behaalt uit ANLb dan de gemiddeld extensieve groep. Hierbij is belangrijk te benoemen dat in sommige regio's op weinig plekken ANLb aangevraagd kan worden – soms is het dus niet een bewuste keuze om geen beheerpakketten aan te vragen maar is het simpelweg niet mogelijk.



FIGUUR 3.16: OPBRENGSTEN AGRARISCH NATUUR- EN LANDSCHAPSBEHEER PER HECTARE

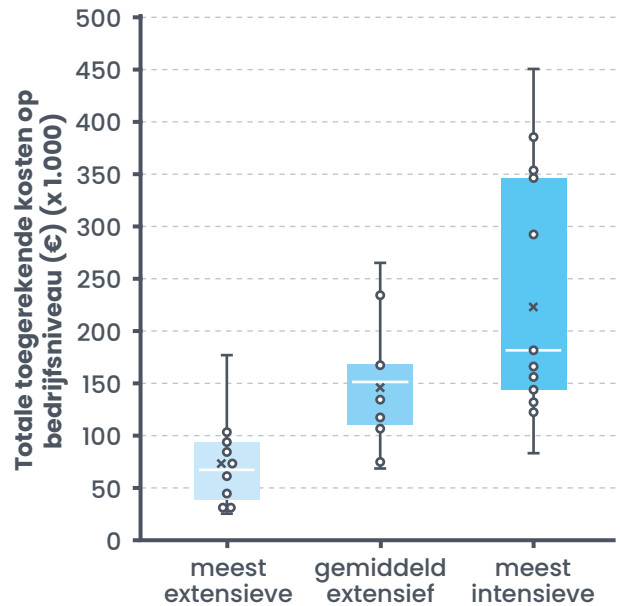


□ BEELD: TOM BAAS (WIJ.LAND)

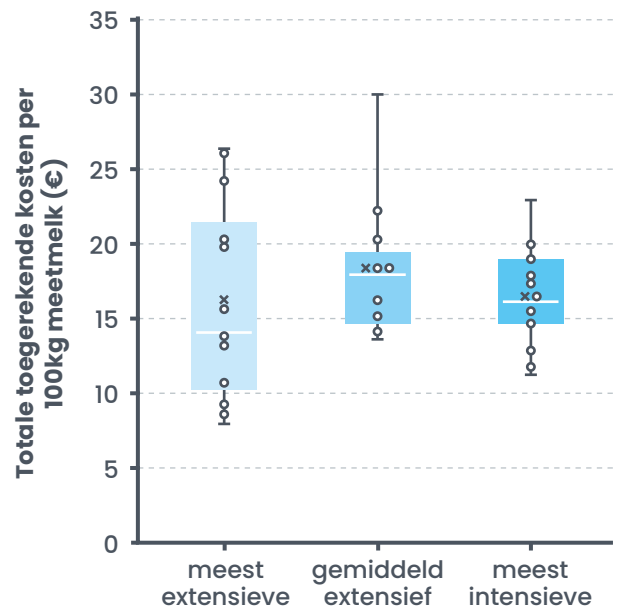
TOEGEREKENDE KOSTEN

Toegerekende kosten zijn kosten die direct toe te rekenen zijn aan een eindproduct en ze variëren met de omvang. Bijvoorbeeld: als er meer dieren zijn, stijgen ook de voerkosten; als er meer hectares grasland zijn, stijgen ook de bemestingskosten. Deze bestaan uit voerkosten, gewaskosten en veekosten. Kenmerkend voor de toegerekende kosten zijn dat deze kunnen worden beïnvloed op de korte termijn. De toegerekende kosten op bedrijfsniveau zijn aanzienlijk hoger voor de meest intensieve bedrijven in vergelijking met de meest extensieve bedrijven, zoals te zien in Figuur 3.17. Aangezien deze kosten worden beïnvloed door de grootte van de veestapel en de intensiteit van de productie, is het logisch dat deze kosten voor deze groep hoger liggen op bedrijfsniveau.

De toegerekende kosten per 100 kilogram meetmelk liggen daarnaast ook lager voor de meest extensieve bedrijven vergeleken met de meest intensieve bedrijven, zoals te zien in Figuur 3.18. Daarnaast is de spreiding binnen de meest extensieve groep groter dan bij de meest intensieve groep. We lichten voor drie specifieke kostencategorieën, namelijk de kosten voor aankoop van voer, kosten van productie van voer en veekosten, nader de verschillen tussen de groepen toe.



FIGUUR 3.17: TOTALE TOEGEREKENDE KOSTEN OP BEDRIJFSNIVEAU



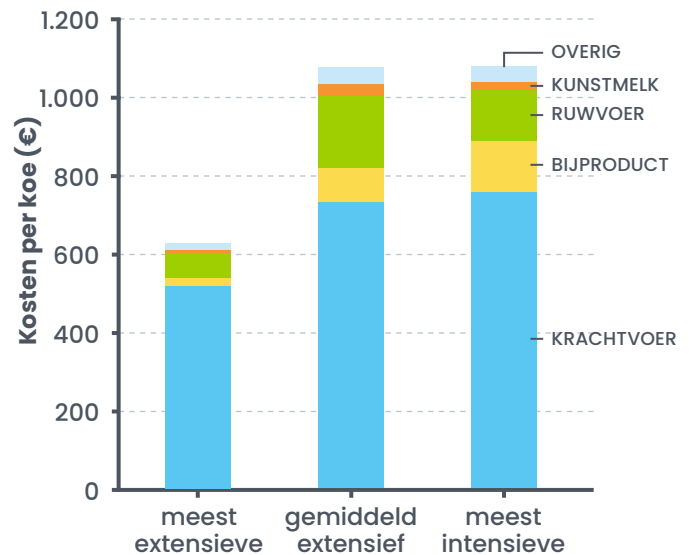
FIGUUR 3.18: TOTALE TOEGEREKENDE KOSTEN PER 100 KILOGRAM MEETMELK

› Aan- en verkoop van voer

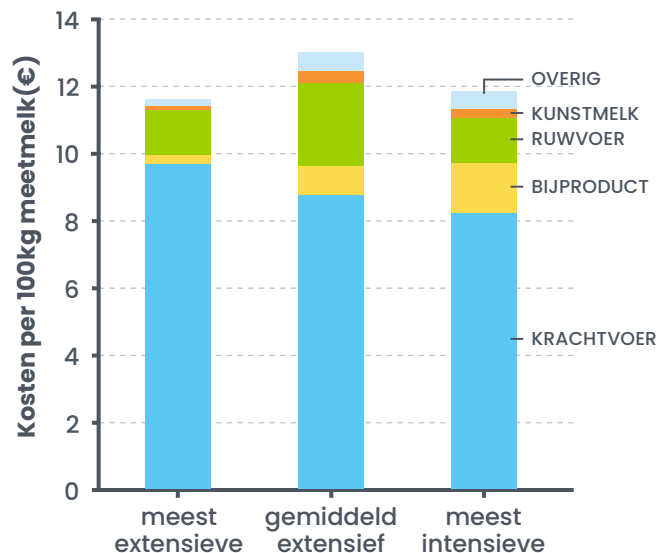
De kosten op bedrijfsniveau voor aankoop van voer liggen voor de meest intensieve bedrijven duidelijk hoger dan die voor de meest extensieve bedrijven (€150.000 ten opzichte van €50.000). Enerzijds is dit verschil te verklaren doordat de veestapel gemiddeld groter is bij de meest intensieve bedrijven dan bij de gemiddeld extensieve bedrijven. Hierdoor is er een grotere voerbehoefte. Maar wanneer we naar de voerkosten per koe kijken, zoals in Figuur 3.19 wordt getoond, zien we ook dat er minder intensief wordt gevoerd in de meest extensieve groep. De meest intensieve en gemiddeld extensieve bedrijven voeren meer krachtvoer per 100 kilogram meetmelk (zoals te zien in Figuur 3.9 op pagina 20).

Daarnaast voert de meest intensieve groep ook bijproducten, zoals voeradditieven, waar dit in de meest extensieve groep minder voorkomt. De gemiddeld extensieve bedrijven hebben daarnaast hogere kosten voor aankoop van ruwvoer dan de andere twee groepen, wat deels lijkt te komen omdat de meeste van deze boeren op zandgrond boeren. Daarnaast hebben de gemiddeld extensieve groep en de meest intensieve groep nog overige kosten, zoals kosten voor voeradditieven.

Per kilogram meetmelk liggen de kosten voor aankoop van voer nagenoeg gelijk voor de verschillende groepen van intensiteit, zoals te zien in Figuur 3.20. Hoewel er in de meest extensieve groep minder krachtvoer wordt gevoerd, hebben zij hogere aankoopkosten per kilogram voer omdat biologisch krachtvoer aanzienlijk duurder is dan niet-biologisch krachtvoer. Ook al wordt er dus minder krachtvoer gevoerd per 100 kilogram meetmelk, komen de kosten per 100 kilogram meetmelk ongeveer gelijk uit.



FIGUUR 3.19: VOERAANKOOPKOSTEN PER KOE



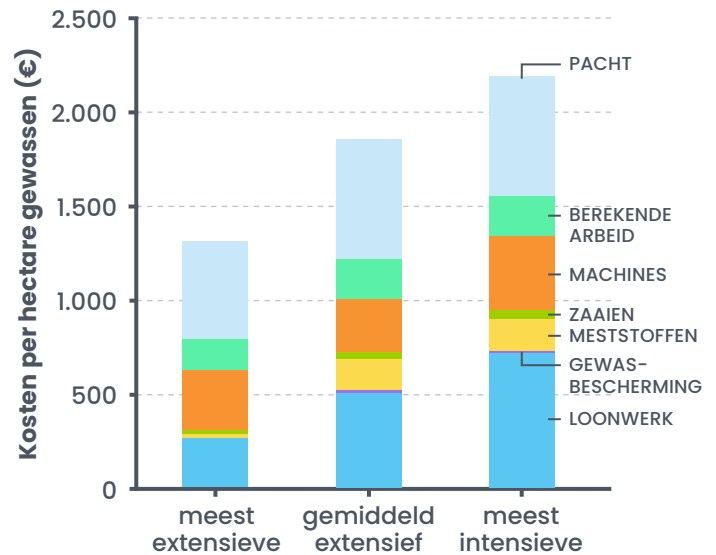
FIGUUR 3.20: VOERAANKOOPKOSTEN PER 100 KG MEETMELK

› Voerwinning

Naast de kosten voor aankoop van voer kijken we ook naar de kosten voor productie van eigen voer. Dit doen we volgens de eerder beschreven Activity Based Costing methode, wat betekent dat we hier ook de kosten van arbeid meenemen en een berekende rente over de bezittingen van het bedrijf meenemen, zoals over de machines. We bekijken de voerwinningskosten per hectare, aangezien dit de kosten zijn voor het produceren van het eigen ruwvoer en eventueel voedergewas. De kosten per hectare voor voerwinning zijn hoger bij de meest intensieve bedrijven, zoals te zien in Figuur 3.21.



□ BEELD: TOM BAAS (WIJ.LAND)



FIGUUR 3.21: VOERWINNINGSKOSTEN PER HECTARE GEWASSEN

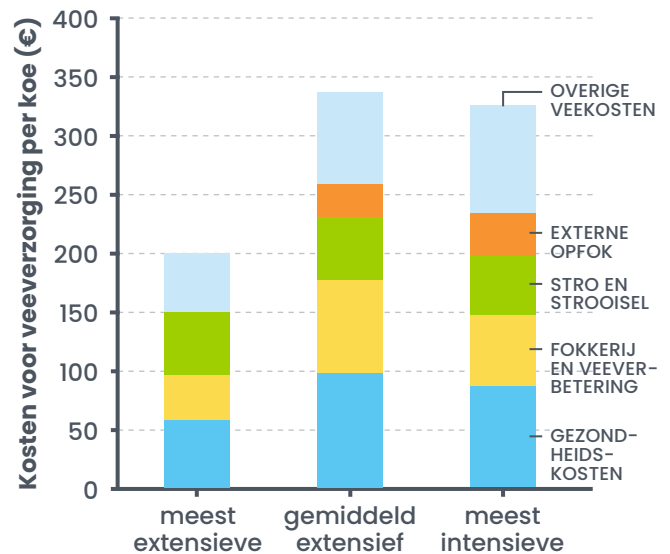
De grootste verschillen in kosten zijn zichtbaar bij kosten voor loonwerk, meststoffen, gewasbeschermingsmiddelen en de berekende en betaalde pacht. Deze verschillen lijken aan een aantal factoren toe te schrijven:

- De bedrijven uit de meest extensieve en gemiddeld extensieve groep doen veel meer aan weidegang dan de meest extensieve bedrijven (zie Figuur 3.7 op pagina 19). Door meer weidegang toe te passen, hoeft minder te worden gemaaid en hoeft ook minder mest uitgereden te worden, wat brandstofkosten, arbeid en loonwerkkosten bespaart.
- Het areaal van de meest intensieve bedrijven wordt intensiever bewerkt, met meer gebruik van inputs zoals kunstmest. Op biologische bedrijven gelden meer beperkingen: zo kan er geen kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen gebruikt worden. Hierdoor zijn de kosten hiervoor op de meest extensieve bedrijven aanzienlijk lager of niet aanwezig. Hoewel biologische bedrijven geen kunstmest gebruiken, wordt soms wel gebruik gemaakt van alternatieve meststoffen, zoals steenmeel.
- De meest extensieve bedrijven hebben relatief meer natuurgrond (zie Figuur 3.4 op pagina 16). Op de gepachte natuurgronden gelden vaak beperkingen waardoor er beperkt mest op het land gebracht mag worden, en ook minder bewerkingen toegestaan zijn. Zodoende zijn ook de bewerkingskosten per hectare lager.
- De meest intensieve bedrijven telen meer voedergewassen. De kosten voor voerwinning zijn hier hoger dan voor grasland door de intensievere bewerking.

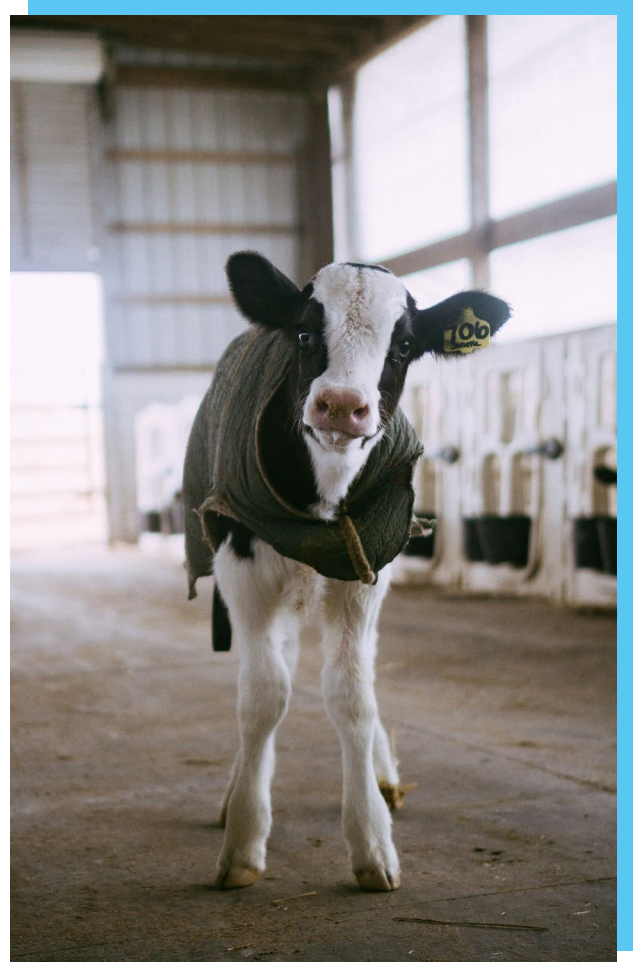
› Veeverzorging

De kosten voor veeverzorging per koe zijn lager voor de meest extensieve bedrijven vergeleken met de meest intensieve bedrijven, zoals te zien in Figuur 3.22. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door het verschil in veearts- en fokkerijkosten.

De lagere veeartskosten op de meest extensieve bedrijven kunnen verschillende oorzaken hebben. Zo zijn er vaker robuustere runderrassen met een hogere afvoerleeftijd, krijgen de koeien een minder intensief dieet met bijvoorbeeld kruidenrijk gras en ligt de melkproductie lager. Dit zorgt onder andere voor een betere klauw- en uiergezondheid. Een andere oorzaak is het beperkte gebruik van antibiotica. De meest extensieve groep bestaat uit biologische en biodynamische bedrijven. Deze bedrijven gebruiken beperkt tot geen (preventieve) geneesmiddelen of antibiotica, wat de veeartskosten laag houdt. Daarnaast wordt bij een deel van de gemiddeld extensieve en meest intensieve bedrijven de opfok van jongvee uitbesteed, bijvoorbeeld om mestoverschotten op het eigen bedrijf te verlagen of te voorkomen. Bij uitbesteding van jongvee-opfok betaalt de melkveehouder om het jongvee bij een externe partij op te laten fokken. Voor bedrijven die zelf de jongvee-opfok doen zijn de kosten hiervoor terug te zien bij bijvoorbeeld aankoop van voer en veeverzorging.



FIGUUR 3.22: KOSTEN VOOR DE VEEVERZORGING PER KOE

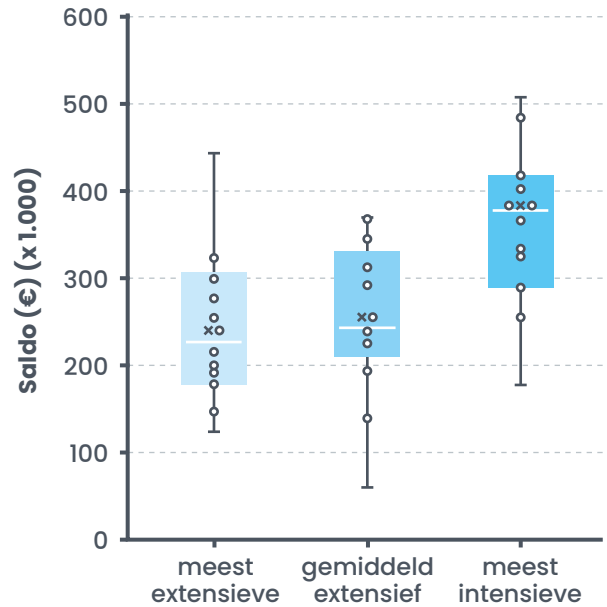


BEELD: AMBER KIPP

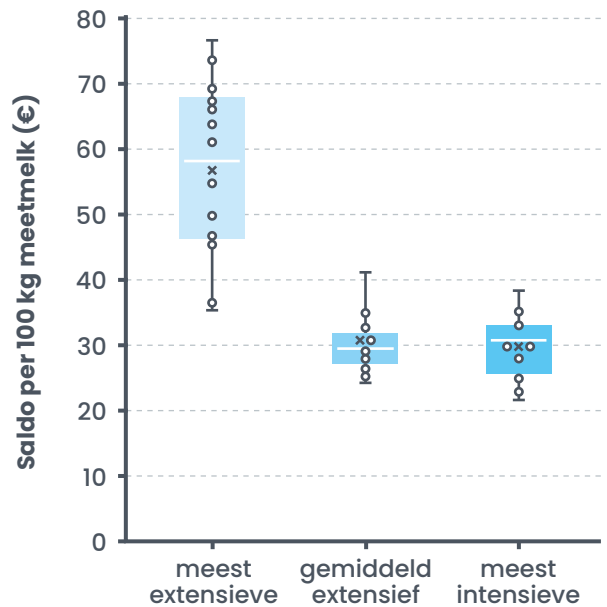
SALDO

Het saldo wordt berekend door van de opbrengsten uit de melkveetack de toegerekende kosten af te trekken. Op bedrijfsniveau ligt het saldo van de meest intensieve groep aanzienlijk hoger dan dat van de meest extensieve en gemiddeld extensieve groep, zoals te zien in Figuur 3.23. Gezien het saldo sterk door bedrijfsgrootte wordt beïnvloed en de meest intensieve bedrijven meer koeien hebben is dit een voor de hand liggend resultaat. Het saldo per 100 kilogram meetmelk ligt door de hogere opbrengsten per 100 kilogram meetmelk en lagere kosten per 100 kilogram meetmelk hoger bij de meest extensieve bedrijven dan bij de meest intensieve bedrijven, zoals te zien in Figuur 3.24.

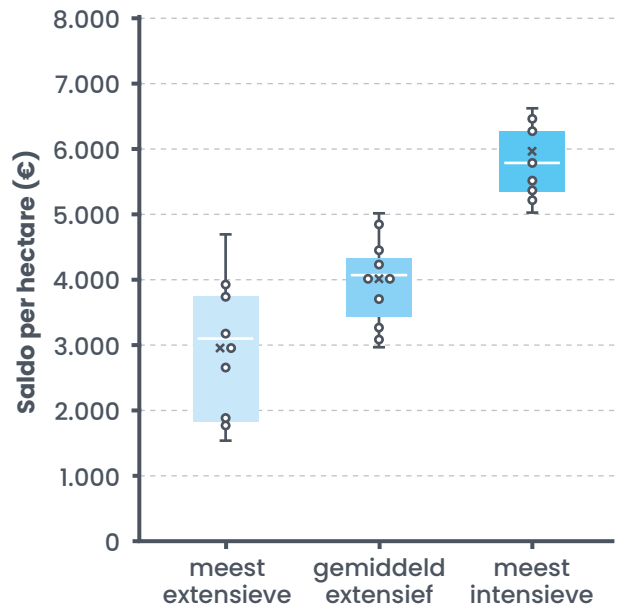
Door het saldo per hectare uit te drukken ontstaat een beeld van het verdienvermogen van een bedrijf per hectare landbouwgrond. Het saldo per hectare wordt getoond in Figuur 3.25 en ligt lager bij de meest extensieve bedrijven, met name vanwege de relatief lage melkopbrengst en het grotere areaal, dat vaak ook deels uit natuurgrond bestaat. Voor de meest intensieve bedrijven ligt het saldo per hectare hoger, wat het beeld onderschrijft dat deze bedrijven de hectares intensiever bewerken. Het lagere saldo per hectare voor de meest extensieve bedrijven laat ook zien dat extra hectares voor extensivering voor extensieve bedrijven relatief kostbaarder zijn. Daarnaast ligt de financieringslast of kosten voor deze hectares met de stijgende rente en grondprijzen vaak boven de marginale opbrengst van de aankoop of pacht van de hectare, zeker wanneer deze voor



FIGUUR 3.23: SALDO OP BEDRIJFSNIVEAU



FIGUUR 3.24: SALDO PER 100 KILOGRAM MEETMELK



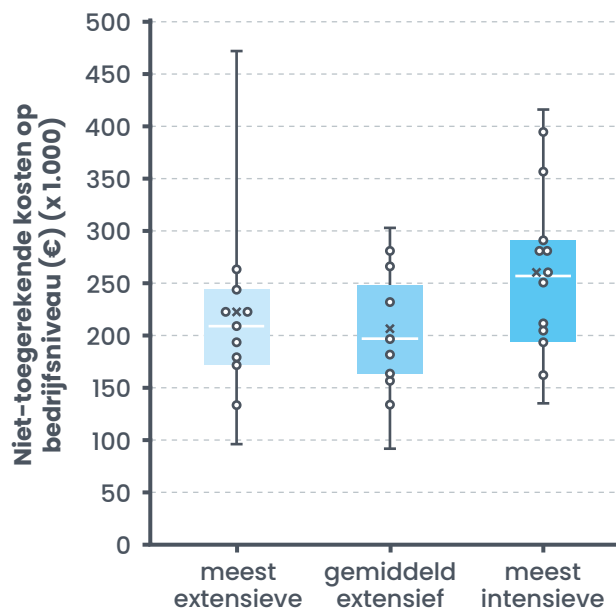
FIGUUR 3.25: SALDO PER HECTARE

NIET-TOEGEREKENDE KOSTEN

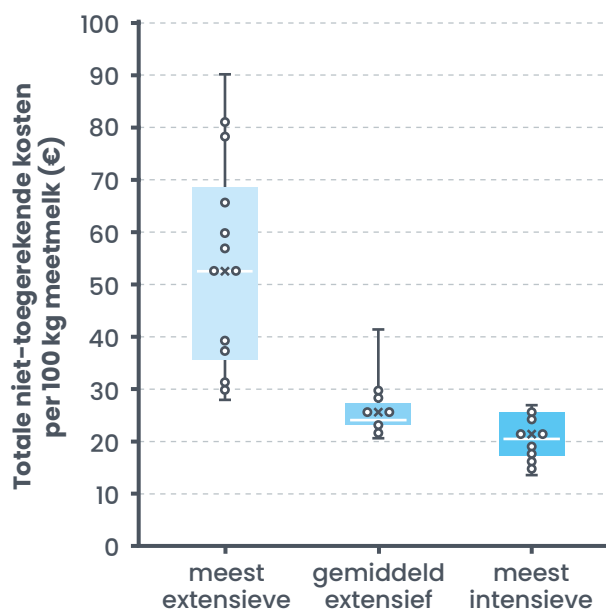
De niet-toegerekende kosten zijn kosten voor huisvesting, machines en installaties, betaalde arbeid, grond en algemene kosten. Voorbeelden van deze kosten zijn bijvoorbeeld onderhoudskosten voor gebouwen en machines, maar ook kosten voor de accountant. Deze kosten zijn vaak minder afhankelijk van de grootte of intensiteit van het bedrijf. De niet-toegerekende kosten op bedrijfsniveau liggen dan ook redelijk dicht bij elkaar voor de verschillende groepen, zoals getoond in Figuur 3.26. De meest extensieve groep heeft lagere kosten op bedrijfsniveau (gemiddeld €216.000) dan de meest intensieve groep (€260.000). Dit verschil is aan een aantal factoren toe te schrijven:

- De meest extensieve bedrijven hebben lagere kosten voor machines, met name omdat deze bedrijven vaak een soberder machinepark hebben. Daarnaast hebben ze ook lagere kosten voor installaties omdat er minder bedrijven in deze groep een melkrobot hebben.
- De meest extensieve bedrijven hebben iets lagere onderhoudskosten en afschrijvingen voor gebouwen omdat ze vaak minder grote stallen hebben met minder technische innovaties.
- De meest extensieve bedrijven maken minder gebruik van inhuur van externe arbeid.
- De meest extensieve bedrijven hebben lagere berekende en betaalde pachtlasten, omdat ze vaker goedkopere natuurgronden pachten of pachtkorting ontvangen. Ondanks het grotere areaal vallen de kosten op bedrijfsniveau alsnog lager uit.

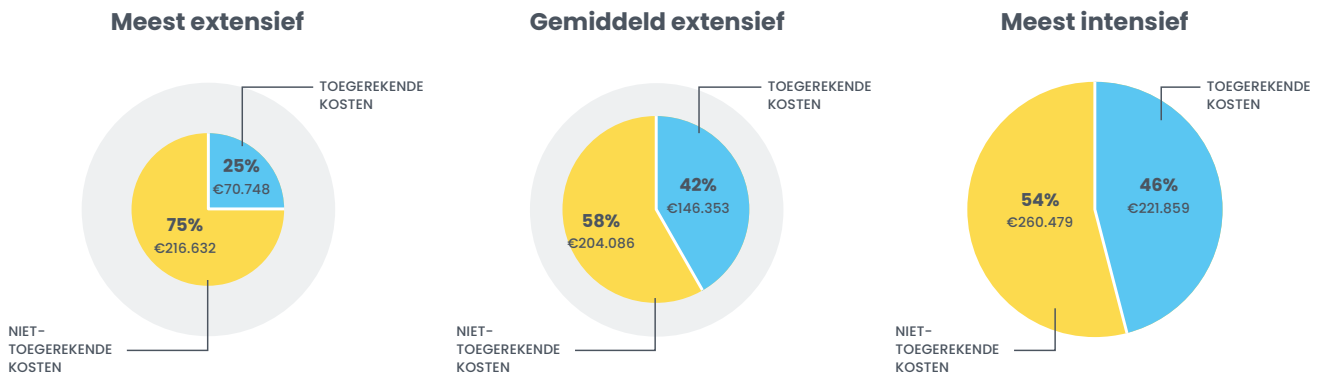
Hoewel de niet-toegerekende kosten op bedrijfsniveau iets lager zijn, zijn de niet-toegerekende kosten per 100 kilogram meetmelk voor de meest extensieve bedrijven aanzienlijk hoger omdat de melkproductie aanzienlijk lager is, zoals te zien in Figuur 3.27. Dit illustreert de uitdaging voor bedrijven met een lagere melkproductie om de niet-toegerekende kosten laag te houden. We zien daarbij ook in Figuur 3.28 dat bij de meest extensieve bedrijven een groter deel van de kosten bestaat uit niet-toegerekende kosten, en dat deze dus een grote invloed hebben op het resultaat van het bedrijf. In de discussie van de resultaten gaan we verder in op de uitdaging om de niet-toegerekende kosten laag te houden en de betekenis hiervan voor bedrijven die willen extensiveren.



FIGUUR 3.26: TOTALE NIET-TOEGEREKENDE KOSTEN OP BEDRIJFSNIVEAU



FIGUUR 3.27: TOTALE NIET-TOEGEREKENDE KOSTEN PER 100 KILOGRAM MEETMELK

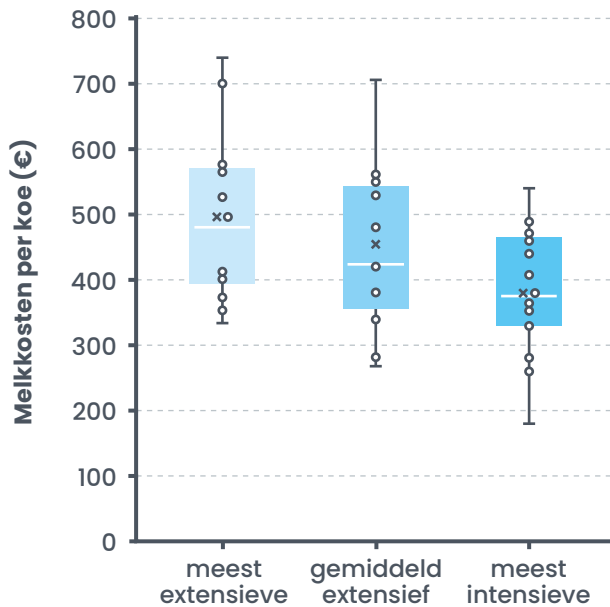


■ FIGUUR 3.28: VERDELING VAN DE TOEGEREKENDE EN NIET-TOEGEREKENDE KOSTEN OP BEDRIJFSNIVEAU

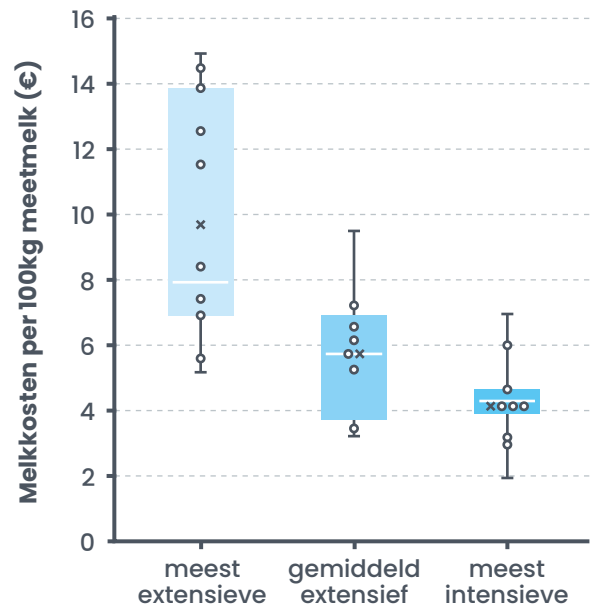
› Melken

Via de werkwijze van Activity Based Costing brengen we de tijd- en kostenbesteding voor de activiteit 'melken' in beeld. Hierin kijken we naar de afschrijvings- en onderhoudskosten voor de melkinstallatie, en naar de tijd die boer kwijt is aan het opjagen van de koeien, melken en schoonmaken van de melkstal. De arbeidsuren worden tegen een hypothetisch uurloon van €20 als kosten meegenomen.

Zo zien we in Figuur 3.29 dat de kosten per koe voor de activiteit melken ongeveer gelijk zijn voor de verschillende groepen. Hoewel bedrijven uit de meest intensieve groep door de melkrobot hogere onderhoudskosten hebben, besparen ze ook tijd. Omdat koeien op de meest extensieve bedrijven gemiddeld minder melk produceren, zijn de kosten per 100 kilogram meetmelk aanzienlijk hoger dan bij de meest intensieve bedrijven, zoals te zien in Figuur 3.30.



■ FIGUUR 3.29: MELKKOSTEN PER KOE



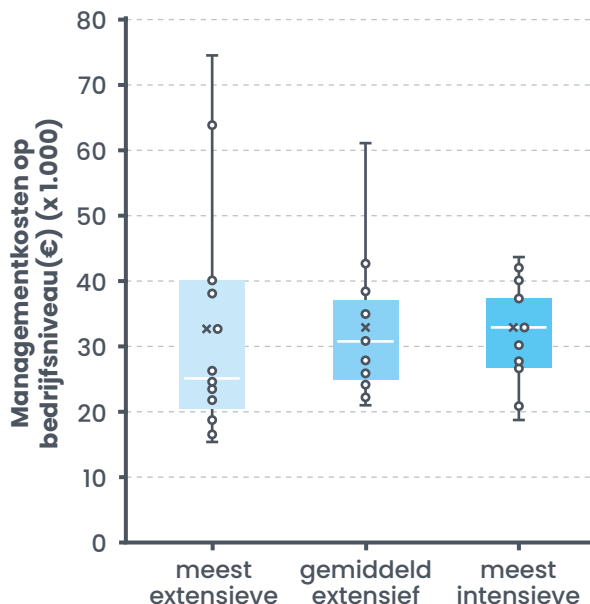
■ FIGUUR 3.30: MELKKOSTEN PER 100 KILOGRAM MEETMELK

› Management en algemene kosten

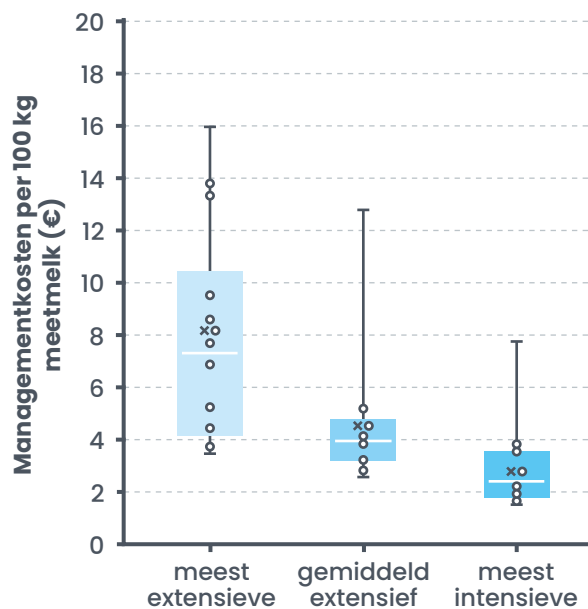
We passen de Activity Based Costing methode ook toe op de activiteit 'management'. Onder de kosten voor management vallen onder andere kosten voor de accountant, advieskosten, zakelijke verzekeringen, contributies, autokosten en andere algemene kosten. Daarnaast wordt de arbeid die wordt besteed aan administratie en het aansturen van het bedrijven meegenomen. Zoals te zien in Figuur 3.31 zijn de managementkosten op bedrijfsniveau voor alle drie de groepen ongeveer even hoog: ongeacht de grootte van het bedrijf zullen er bijvoorbeeld nog steeds kosten voor de boekhouder betaald moeten worden. Per 100 kilogram meetmelk zijn de kosten voor de meest extensieve bedrijven door de lagere melkproductie veel hoger dan voor de meest intensieve bedrijven, zoals te zien in Figuur 3.32.

› Afschaffen derogatie

Het afschaffen van de derogatie brengt kosten met zich mee voor een deel van de deelnemende bedrijven. Dit zal de intensievere bedrijven harder treffen dan de extensievere bedrijven omdat zij een hogere veebezetting hebben. Voor extensieve bedrijven zal dit een veel kleinere kostenpost zijn. Biologische bedrijven maken nu bijvoorbeeld al geen gebruik van derogatie. Voor een aantal bedrijven uit de studiegroep die nu nog wel alle mest op het eigen land kunnen plaatsen, zullen in de toekomst bij een gelijkblijvende veestapel wel mestafzetkosten ontstaan. Wanneer langjarig onderzoek uitgevoerd kan worden kan goed in beeld worden gebracht wat de invloed hiervan is op de deelnemende bedrijven.



FIGUUR 3.31: MANAGEMENTKOSTEN OP BEDRIJFSNIVEAU



FIGUUR 3.32: MANAGEMENTKOSTEN PER 100 KILOGRAM MEETMELK

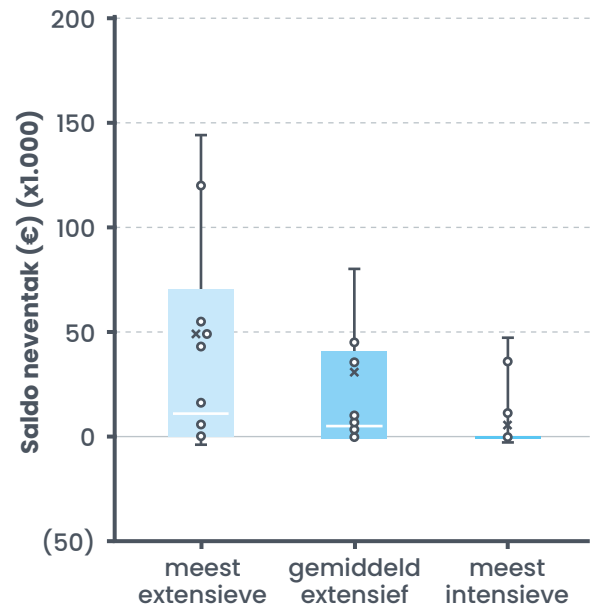


BEELD: LOREN KING

NEVENTAKKEN

De bedrijven binnen de meest extensieve groepen hebben vaker een neventak die een aanzienlijke bijdrage levert aan het resultaat van het bedrijf. Binnen deze groep hebben 8 van de 15 bedrijven een neventak met een saldo boven de €5.000, zoals te zien in Figuur 3.33. Ook binnen de andere twee groepen zijn er bedrijven met neventakken: in de gemiddeld extensieve groep hebben 7 bedrijven een neventak met een saldo boven de €5.000 en in de meest intensieve groep 3. Een aantal bedrijven verzuivelt zelf de melk en verkoopt die bijvoorbeeld aan huis of in een boerderijwinkel. Daarnaast zijn er bedrijven die vergaderruimtes verhuren of bijvoorbeeld een zorgtak hebben.

Er zijn echter ook bedrijven binnen de meest extensieve groep die zonder neventak een goed resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf behalen: van de 5 bedrijven zonder neventak uit deze groep hebben 4 bedrijven een resultaat boven de €55.000. Een neventak lijkt dan ook geen voorwaarde voor een goed verdienmodel voor een extensief bedrijf. Tegelijkertijd is het voor veel natuurinclusieve bedrijven wel een manier om de maatschappelijke waarde die zij realiseren te verzilveren: het kenmerk dat de zuivel op een natuurinclusieve manier is geproduceerd, of dat op een natuurinclusief bedrijf wordt vergaderd, maakt dat het mogelijk is een meerprijs voor deze diensten te vragen.



FIGUUR 3.33: SALDO VAN NEVENTAKKEN



BEELD: ROTTEVEEL BOERENKAAS

RESULTAAT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING GEHELE BEDRIJF

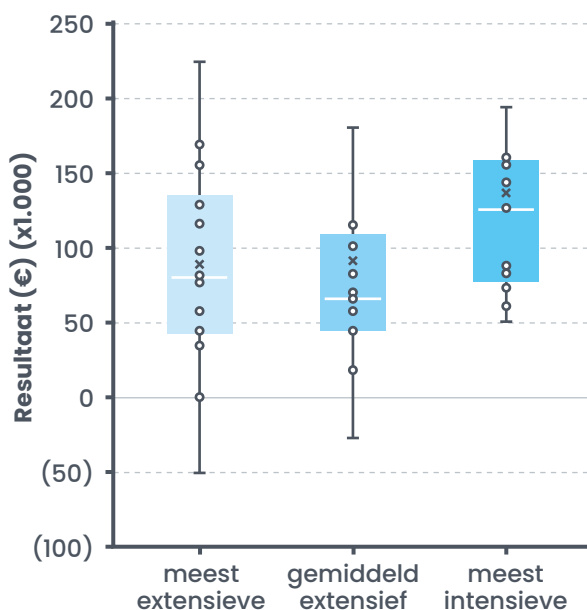
Het resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf wordt berekend door de toegerekende en niet-toegerekende kosten van de totale opbrengsten af te trekken en wordt getoond voor de drie groepen in Figuur 3.34. Hier worden nog niet de arbeidsuren meegenomen.

Hier blijkt uit dat een goed resultaat haalbaar is voor de meest extensieve bedrijven, maar de grote spreiding in deze groep laat wel zien dat het voor deze groep uitdagend was om een goed resultaat te behalen. De mediaan van het resultaat ligt bij de meest extensieve bedrijven wel hoger dan dat van de gemiddeld extensieve bedrijven. Figuur 3.34 laat wel zien dat het ook als zeer extensief bedrijf mogelijk is om een goed verdienvermogen te hebben. Tegelijkertijd zien we ook twee bedrijven met een negatief resultaat bij de meest extensieve bedrijven. Dit zijn bijvoorbeeld bedrijven die net pas zijn opgestart, waardoor ze nog een lage melkproductie hebben en kosten maken aan omzet en aanwas in plaats van hier opbrengsten uit halen. In de discussie van dit rapport gaan we verder in op de uitdagingen van het verdienmodel van natuurinclusieve bedrijven.

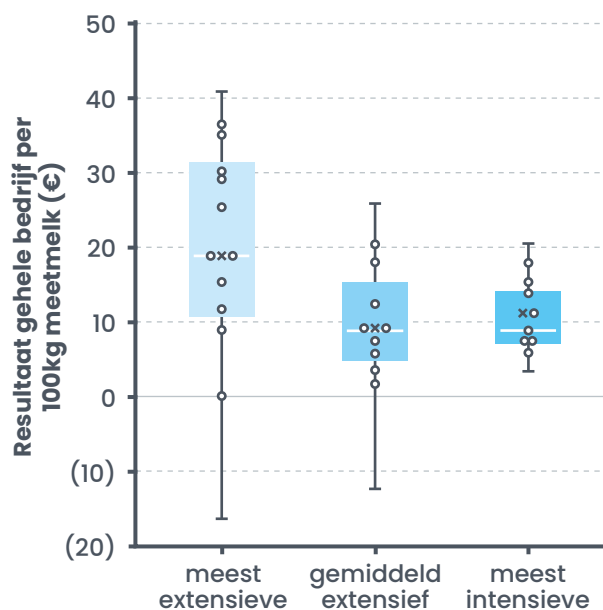
Wanneer we kijken naar het resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf per 100 kilogram meetmelk, in Figuur 3.35, val hier ook de grote spreiding in de meest extensieve groep op. Daarnaast ligt het resultaat per 100 kilogram meetmelk hoger in de meest extensieve groep, met name door de lagere melkproductie.



BEELD: TOM BAAS (WIJ.LAND)



FIGUUR 3.34: RESULTAAT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING GEHELE BEDRIJF

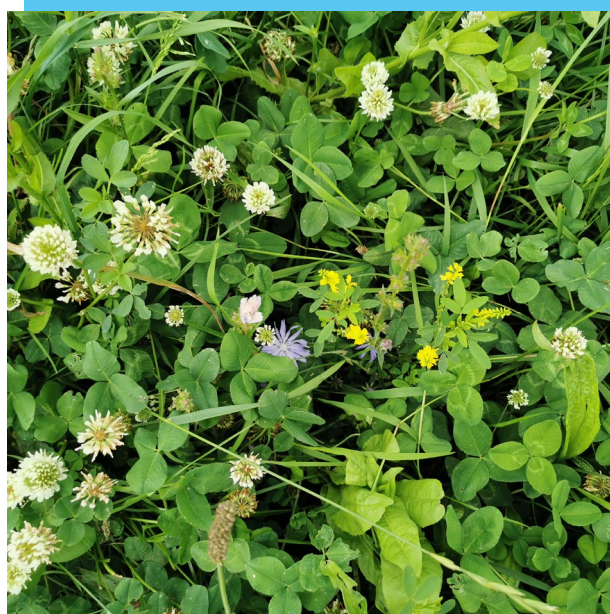


FIGUUR 3.35: RESULTAAT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING GEHELE BEDRIJF PER 100 KILOGRAM MEETMELK

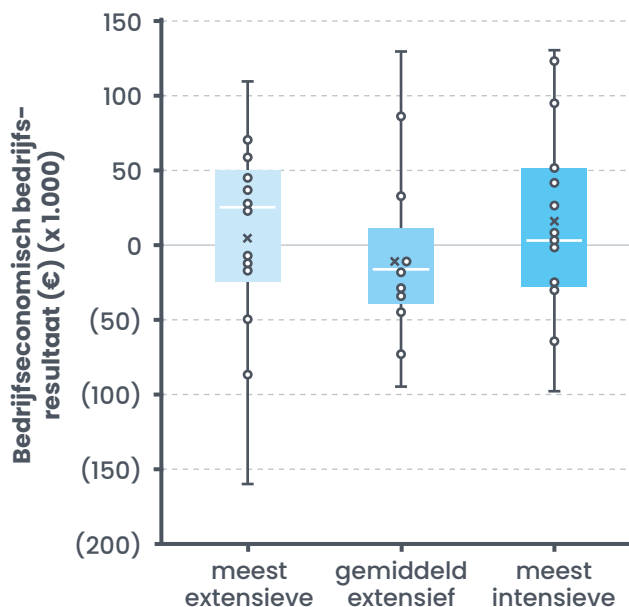
BEDRIJFSECONOMISCH BEDRIJFSRESULTAAT

Bij het bedrijfseconomisch bedrijfsresultaat worden naast de eerder besproken betaalde kosten ook een aantal berekende kosten meegenomen. Dit is de berekende arbeid en de berekende rente over de eigendommen van het bedrijf.

De arbeid is met de Activity Based Costing methode in kaart gebracht, waarbij de arbeidsuren van verschillende activiteiten op het melkveebedrijf zijn meegenomen. Door naast het resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf ook dit in kaart te brengen nemen we ook de verschillen in hoeveelheid arbeid mee die benodigd is voor het runnen van het bedrijf. Hier dient wel als kanttekening te worden opgenomen dat alleen de arbeidsuren van de melkveetak zijn meegenomen. Dit impliceert dat het bedrijfseconomisch bedrijfsresultaat in werkelijkheid lager is dan zoals nu berekend, omdat de berekende arbeid voor de neventak niet is meegenomen. Dit bedrijfseconomisch bedrijfsresultaat, getoond in Figuur 3.36, laat zien wat het rendement is van de investering van arbeid en kapitaal in het bedrijf. Een aantal bedrijven, verspreid over alle groepen, heeft een negatief bedrijfseconomisch bedrijfsresultaat. De mediaan van de meest extensieve groep ligt iets hoger dan die van de meest intensieve groep. Een negatief bedrijfseconomisch bedrijfsresultaat hoeft niet per se problematisch te zijn voor het voortbestaan van het bedrijf. Het laat echter wel zien dat boeren over het algemeen een lage beloning voor arbeid en vermogen ontvangen.



BEELD: WIJ.LAND



FIGUUR 3.36: BEDRIJFSECONOMISCH BEDRIJFSRESULTAAT

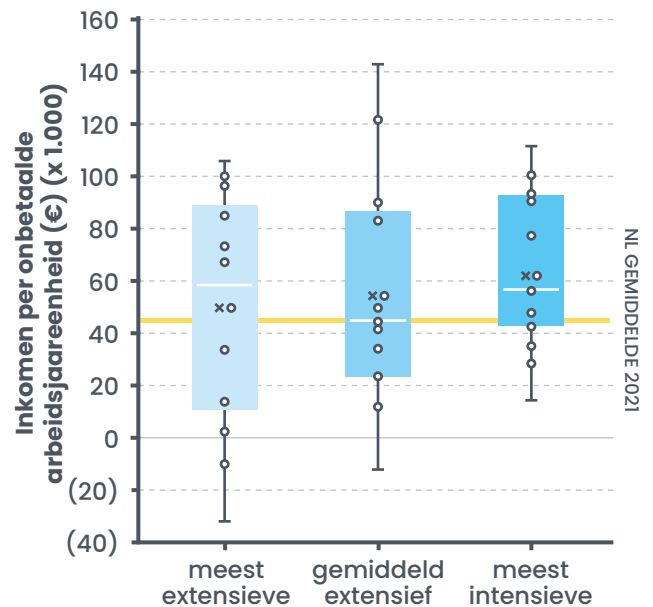
INKOMEN PER ONBETAALDE ARBEIDSJAARENHEID

Tot slot vergelijken we verschillende groepen op inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid (oaje). Dit is een kengetal dat ook jaarlijks door Wageningen University & Research wordt vastgesteld voor de sector.

We zien dat het inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid gemiddeld hoger ligt in de meest intensieve groep dan in de gemiddeld extensieve en meest extensieve groep. Ook op dit kengetal zien we een grotere spreiding in de meest extensieve groep, met name een grotere spreiding beneden de mediaan. Ook in de gemiddeld extensieve groep is de spreiding groot. Alle drie de groepen hebben een hoger gemiddeld inkomen per oaje dan het Nederlands gemiddelde, dat in 2021 op €45.200 lag. Van de 45 deelnemende bedrijven hadden 25 bedrijven een hoger inkomen per oaje dan het landelijk gemiddelde.



BEELD: TOM BAAS (WIJ.LAND)



FIGUUR 3.37: INKOMEN PER ONBETAALDE ARBEIDSJAARENHEID

RESULTATEN VERGELIJKING STUDIEGROEPDEELNEMERS 2020–2021

Van de 45 studiegroepdeelnemers deden er 10 al eerder mee in het pilotonderzoek dat in 2021 plaatsvond naar het verdienvermogen van natuurinclusieve melkveehouderij. We vergelijken voor deze groep de resultaten uit 2020 en 2021 op een aantal relevante kengetallen.



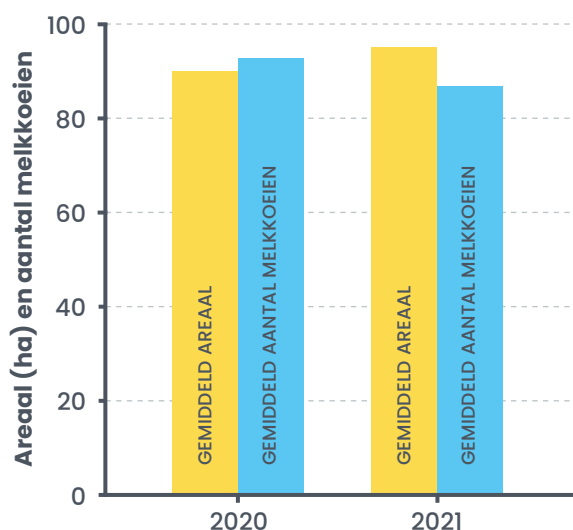
BEELD: DE NATUURVERDUBBELAARS

› Areaal en veebezetting

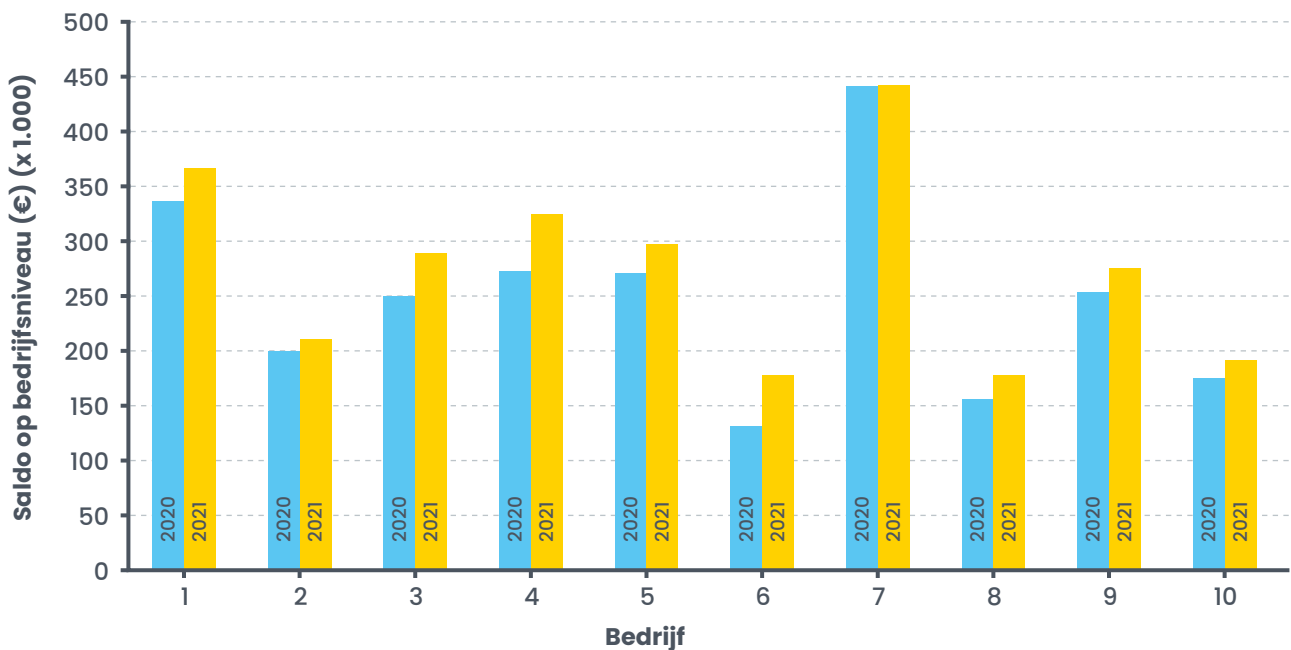
De deelnemende bedrijven zijn in 2021 gemiddeld minder melkkoeien gaan houden en hebben het areaal juist uitgebreid. De veebezetting was in 2020 gemiddeld 1,23 melkkoeien per hectare en in 2021 gemiddeld 1,15 melkkoeien per hectare. Het areaal nam met 6% toe naar gemiddeld 95 hectare en het aantal melkkoeien nam met 5% af naar gemiddeld 88 melkkoeien, zoals ook te zien in Figuur 3.38. De melkproductie nam van gemiddeld 529.700 kilogram meetmelk op bedrijfsniveau in 2020 met 0,4% af naar 527.600 kilogram meetmelk in 2021.

› Saldo

We zien dat het gemiddelde saldo voor de deelnemende bedrijven met 10% is gestegen in 2021 ten opzichte van 2020. Voor alle deelnemende bedrijven nam het saldo in 2021 toe, zoals te zien in Figuur 3.39. Om dit verschil te verklaren kijken we naar de verschillen in opbrengsten en toegerekende kosten tussen 2020 en 2021.



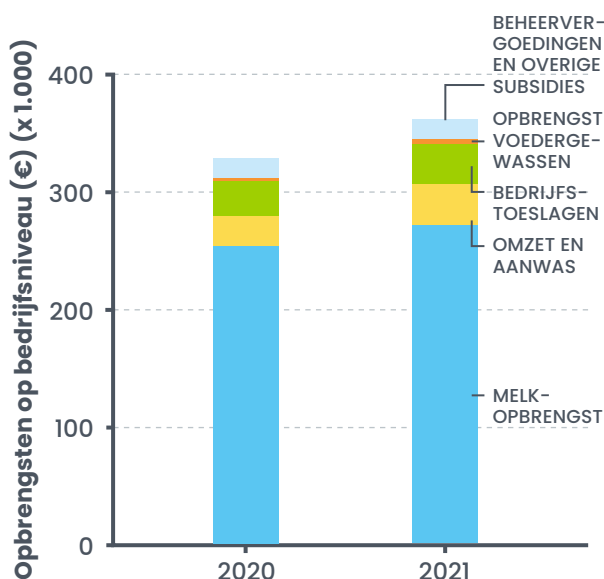
FIGUUR 3.38: VERGELIJKING VEEBEZETTING EN AREAAL VOOR STUDIEGROEPDEELNEMERS TUSSEN 2020 EN 2021



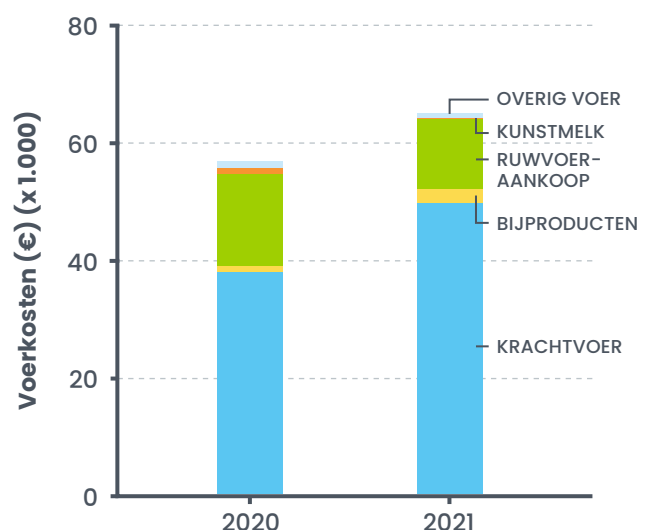
FIGUUR 3.39: VERGELIJKING SALDO OP BEDRIJFSNIVEAU VOOR STUDIEGROEPDEELNEMERS TUSSEN 2020 EN 2021

We zien in Figuur 3.40 dat de opbrengsten op bedrijfsniveau gemiddeld met 9% zijn toegenomen in 2021 ten opzichte van 2020. De grootste verschillen hierin zijn zichtbaar in de toename van opbrengsten van melk (+6%), en de opbrengsten uit omzet en aanwas (+37%). De hogere opbrengsten uit melk zijn te verklaren door de toegenomen melkprijs in 2021 ten opzichte van 2020, aangezien de bedrijven niet meer melk zijn gaan produceren. De toegenomen opbrengsten uit omzet en aanwas lijken grotendeels verklaard te kunnen worden doordat de veestapel afnam en de prijzen voor slachtvee stegen in 2021 ten opzichte van 2020. Daarnaast namen de opbrengsten uit bedrijfstoelagen toe omdat het areaal toenam in 2021 ten opzichte van 2020.

De toegerekende kosten stegen slechts met 6% in 2021 ten opzichte van 2020. Op 7 van de 10 bedrijven stegen de toegerekende kosten. De verschillen in toegerekende kosten tussen de twee jaren is hoofdzakelijk te wijten aan verschillen in voerkosten tussen 2020 en 2021. De gemiddelde voerkosten stegen in 2021 met 14% ten opzichte van 2020, zoals te zien in Figuur 3.41. Hier valt op dat de kosten voor krachtvoer toenamen door stijgende krachtvoerprijzen, maar dat de kosten voor ruwvoeraankoop afnamen in 2021, naar verwachting door het relatief natte jaar in vergelijking met het droge jaar 2020.



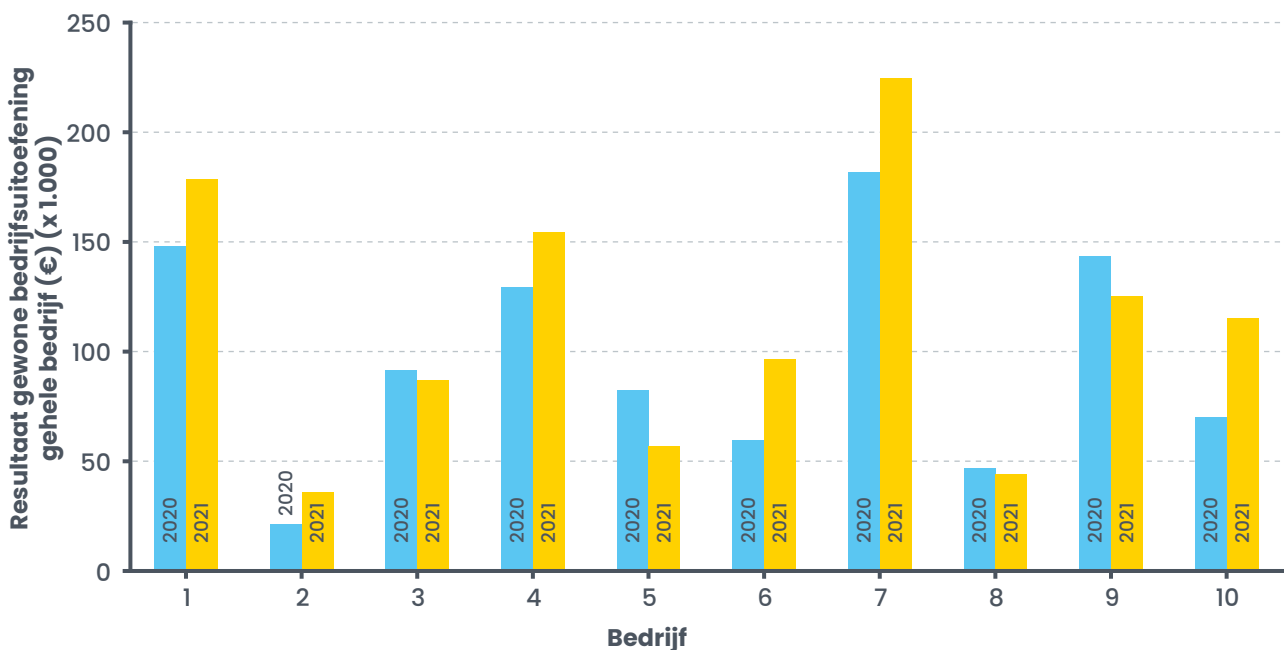
FIGUUR 3.40: VERGELIJKING OPBRENGSTEN BEDRIJFSNIVEAU VOOR STUDIEGROEPDEELNEMERS TUSSEN 2020 EN 2021



FIGUUR 3.41: GEMIDDELDE VOERKOSTEN VOOR STUDIEGROEPDEELNEMERS TUSSEN 2020 EN 2021

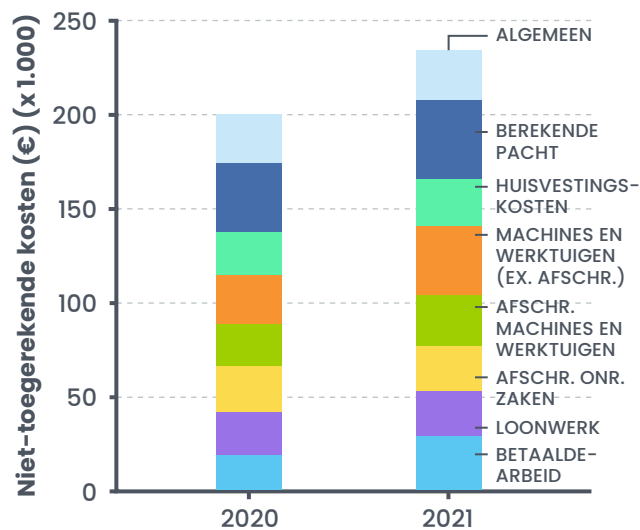
› Resultaat gewone bedrijfsuitvoering gehele bedrijf

Naast het saldo steeg ook het resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf in 2021, met gemiddeld 13%. Voor 6 van de 10 bedrijven nam het resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf toe, zoals te zien in Figuur 3.42. Om dit verschil te verklaren kijken we naar de verschillen in niet-toegerekende kosten en het saldo uit de neventak tussen 2020 en 2021.



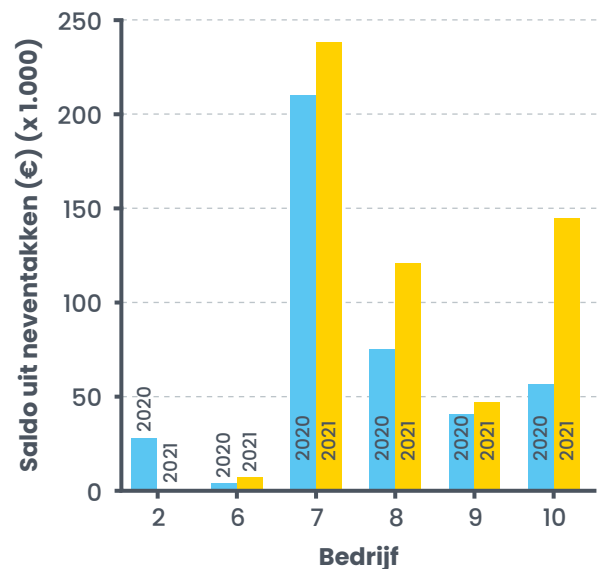
FIGUUR 3.42: VERGELIJKING RESULTAAT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING GEHELE BEDRIJF VOOR STUDIEGROEPDEELNEMERS TUSSEN 2020 EN 2021

De niet-toegerekende kosten namen in 2021 met gemiddeld 17% toe ten opzichte van 2020. Zoals te zien in Figuur 3.43 was dit grotendeels te wijten aan toename in betaalde arbeid, afschrijvingen en kosten voor machines en werktuigen en berekende grondlasten. De kosten voor betaalde arbeid namen met 47% toe in 2021 ten opzichte van 2020 omdat op een 6 van de 10 bedrijven meer werk werd verricht door externe arbeidskrachten, bijvoorbeeld voor de neventak, zoals personeel voor in de boerderijwinkel. De afschrijvingen op machines en installaties stegen op 8 van de 10 bedrijven en namen gemiddeld toe met 20%, bijvoorbeeld door aankoop van nieuwe machines en installaties. Daarnaast namen de kosten voor machines, waaronder brandstof, toe met 41%. Dit is waarschijnlijk grotendeels te wijten aan toenemende brandstofkosten in 2021 ten opzichte van 2020. De berekende grondlasten stegen met gemiddeld 13%, wat deels toe te rekenen is aan het areaal dat met 6% toenam. De overige toename komt naar verwachting door hogere pachttarieven in 2021.



FIGUUR 3.43: GEMIDDELTE NIET-TOEGEREKENE KOSTEN VOOR STUDIEGROEPDEELNEMERS TUSSEN 2020 EN 2021

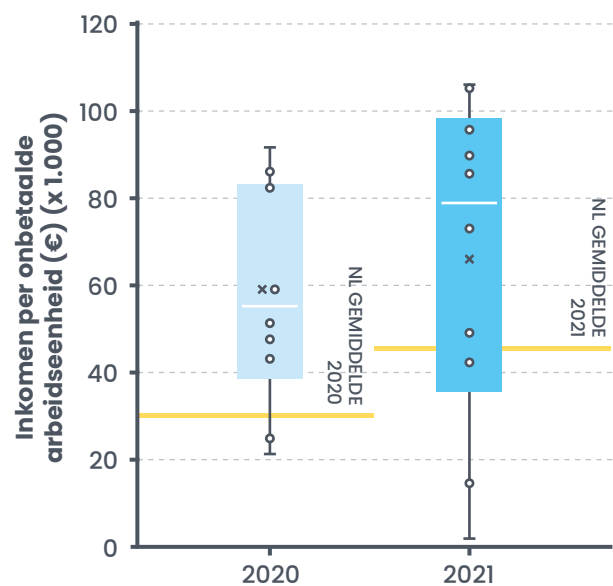
Het saldo van de neventakken steeg met 19% in 2021 ten opzichte van 2020. Van de 10 bedrijven hadden in 2020 en 2021 5 bedrijven een neventak die een saldo hoger dan €5.000 realiseerde, zoals te zien in Figuur 3.44. Een bedrijf is in 2021 gestopt met de neventak. Voor de andere bedrijven is het saldo uit de neventakken flink toegenomen. Eén van de redenen waarom dit saldo is toegenomen lijkt het afnemen van restricties naar aanleiding van de COVID-19 epidemie. Hierdoor konden bedrijven meer activiteiten organiseren of bezoekers verwelkomen in boerderijwinkels.



FIGUUR 3.44: VERGELIJKING SALDO UIT NEVENTAKKEN VOOR STUDIEGROEPDEELNEMERS TUSSEN 2020 EN 2021

› Inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid

Het inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid steeg daarnaast in 2021 met 11% ten opzichte van 2020. We zien daarbij wel in Figuur 3.45 dat de spreiding binnen de groep iets groter is geworden. De toename in inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid in 2021 komt overeen met landelijke trends, hoewel het inkomen landelijk gezien procentueel meer toenam (met 40% in 2021 ten opzichte van 2020). Het inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid lag in beide jaren echter hoger in de groep deelnemers dan het landelijk gemiddelde voor de melkveehouderij. In 2020 behaalden 8 van de 10 deelnemers een inkomen boven het landelijk gemiddelde, in 2021 waren dat er 7 van de 10.



FIGUUR 3.45: VERGELIJKING INKOMEN PER ONBETAALDE ARBEIDSAAREENHEID TUSSEN STUDIEGROEP DEELNEMERS VOOR 2020 EN 2021

4 INZICHTEN INDIVIDUELE TRAJECTEN



Naast de studiegroepen, waarin met name het uitwisselen van kennis tussen deelnemende bedrijven centraal staat, worden ook boeren in individuele trajecten begeleid. De individuele trajecten worden vormgegeven naar de wensen van de agrariërs. Sommige trajecten zijn scenariostudies, waarin bijvoorbeeld wordt gekeken naar de economische gevolgen van verschillende extensiveringsstrategieën voor het bedrijf. Andere zijn gericht op het ontwikkelen van een aanvullende rekenmodule om meer inzicht te bieden in het verdienvermogen van bepaalde neventakken. In dit rapport beschrijven we de resultaten van drie van de zes individuele trajecten en hoe de bedrijven met de resultaten aan de slag gaan. Deze gaan over natuurbeheer in de Eilandspolder op bedrijf Zijp, een scenariostudie naar extensivering op bedrijf Horst en de ontwikkeling van een rekentool voor een aantal bedrijven die zelf verzuivelen.

NATUURBEHEER IN DE EILANDSPOLDER OP BEDRIJF ZIJP

De familie Zijp runt een biologisch-dynamisch melkveebedrijf in het natuurgebied de Eilandspolder. Dit gebied, ooit oud veenland, is grotendeels alleen per boot bereikbaar. Tim, de derde generatie op dit bedrijf, heeft de wens het bedrijf over te nemen van zijn ouders.



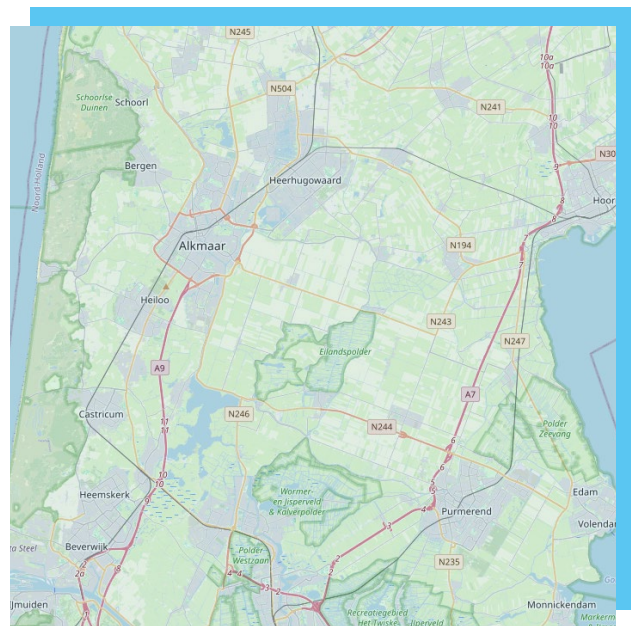
BEELD: SIEBE SWART

Gezamenlijk beheren ze meer dan 80 hectare natuurland, verdeeld over 120 percelen. De voornaamste uitdaging voor het bedrijf ligt in de vele natuurpercelen waar onvoldoende kwalitatief ruwvoer vanaf komt. Ondanks de extensieve bedrijfsvoering is het regelmatig nodig om hoogwaardig ruwvoer aan te kopen.

Op dit moment ontvangt Tim een vergoeding via het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) voor het natuurbeheer. Echter, met de invoering van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) lijkt deze vergoeding in de nabije toekomst te verdwijnen. Met het wegvallen van deze ANLb-vergoeding verliest het bedrijf een aanzienlijk deel van zijn omzet, waardoor de levensvatbaarheid van het bedrijf ter discussie staat.

In samenwerking met expert Kees Water zijn diverse scenario's ontwikkeld om de toekomst van het bedrijf te waarborgen. De conclusie is duidelijk: het beheer van de natuurpercelen in de Eilandspolder vergt aanzienlijke tijd en financiële investeringen. Dit is eenvoudigweg niet te bekostigen uit de agrarische bedrijfsvoering van de familie Zijp. Het is daarom essentieel om te zoeken naar een manier om een vergoeding te ontvangen voor het natuurbeheer.

De Eilandspolder Noord-Holland



SCENARIOSTUDIE EXTENSIVERING EN OMSCHAKELING OP BEDRIJF HORST

Als bedrijfsopvolger is Robert op zoek naar een strategie voor zijn bedrijf. Hij ambieert een extensieve benadering met natuur op zijn bedrijf, waar al vogelbeheer plaatsvindt. Het onderzoek was gericht op het bepalen van verschillende mogelijkheden en de haalbaarheid hiervan.



□ BEELD: VINCENT VAN ZALINGE

Branche-expert Rick Hoksbergen van Countus heeft aan de hand van de niveaus van natuurinclusiviteit zoals gesteld in de Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (BBM) drie scenario's doorgerekend voor het bedrijf. In de Brabantse Biodiversiteitsmonitor worden 4 niveaus (1, 2, 3 en 4) van natuurinclusiviteit gehanteerd, aan de hand van het aantal punten dat op verschillende natuurinclusieve indicatoren wordt behaald. In de huidige situatie bevindt Robert zich op niveau 2 van de BBM: natuurinclusief ondernemen op een deel van het bedrijf. Er is één scenario ontwikkeld waarmee Robert naar niveau 3 (sturen op verbetering biodiversiteit, optimaliseren kringlopen) kan stijgen, en twee scenario's waarmee hij niveau 4 (volledig adaptief systeem, hoogste niveau) kan bereiken, waarvan één gebaseerd is op conventionele landbouw en de ander op biologische landbouw.

› [Klik hier om de Brabantse Biodiversiteitsmonitor te downloaden](#)

De conclusie is dat extensivering kosten met zich meebrengt, vooral bij het gebruik van land, wat het lastig maakt om dit op korte termijn terug te verdienen. Vakmanschap blijkt cruciaal, en het halen van kwalitatief goed ruwvoer van eigen land kan het verschil maken. Dit kan worden gerealiseerd door doeltreffend te weiden, waardoor ook kosten voor bijvoorbeeld loonwerk kunnen worden bespaard. Er liggen dus zeker kansen om te benutten.

Tijdens een bijeenkomst van de studiegroep op Roberts bedrijf zijn de resultaten gedeeld, wat de nieuwsgierigheid van de groep heeft gewekt over de mogelijke impact op hun eigen bedrijven. Dit kan mogelijk in de toekomst voor de hele groep worden ingevuld. Tot slot is besproken hoe het beste en meest kosteneffectieve eiwit van eigen land kan worden verkregen.



BEELD: RIES BOSCH

Bedum Groningen



Robert zal zich de komende tijd richten op het verhogen van het eiwitpercentage van eigen land. Dit zal mede worden gerealiseerd door een efficiënte opstelling van zijn robots, wat het weiden vergemakkelijkt. Ook heeft Robert nu inzicht in de prijs die hij voor grond kan betalen, mocht de kans zich voordoen om extra grond te verkrijgen.

Robert en Rick hebben met dit traject ook in de Veldpost gestaan.

[Klik hier om het artikel in de Veldpost te lezen](#)

KAASMAKERSTOOL (IN ONTWIKKELING)

In het derde individuele traject is voor een viertal melkveehouders die zelf de melk verzuivelen tot kaas een rekenmodule ontwikkeld waarin kaasmakers de opbrengsten en kosten van hun eigen zuivelproductie kunnen invoeren. Op deze manier krijgen kaasmakers een beter inzicht in de financiële aspecten van hun neventak, en of deze neventak ook daadwerkelijk bijdraagt aan het verdienvermogen van het bedrijf.



□ BEELD: ROTTEVEEL BOERENKAAS

Binnen de studiegroepen zijn er enkele boeren die zelf zuivel verwerken als neventak. Het creëren van meerwaarde door zuivelverwerking klinkt als een economisch aantrekkelijke optie, maar brengt ook aanzienlijke kosten met zich mee. Een essentiële vraag die kaasmakers zichzelf stellen, is of hun eigen zuivelproductie voldoende rendabel is. Uit gesprekken met de studiegroepen bleek dat hier niet altijd goed inzicht in is, en er vraag is naar een tool waarin de kosten en opbrengsten zijn opgenomen. Daarom is binnen dit project ook een zogeheten 'Kaasmakerstool' ontwikkeld, waarin de opbrengsten, toegerekende en niet-toegerekende kosten voor het maken van kaas worden ingevoerd. Hierbij wordt ook de arbeidsbesteding meegenomen op eenzelfde manier als dat ook voor de arbeid uit de melkveetak wordt gedaan in de Activity Based Costing-methode. Deze tool is getest met vier kaasmakers die op verschillende schaal produceren.

De tool neemt de hoeveelheid zelf-verzuivelde melk op als kostenpost onder "gederfde melkgeldopbrengst". Uit individuele gesprekken bleek dat weinig ondernemers op deze manier naar hun opbrengsten en kosten kijken. Ook worden de eigen uren meegenomen als kostenpost in de kaasmakerstool, waardoor ook inzicht wordt geboden in het rendement op de arbeid die in deze neventak gaat zitten.

Een boeiende uitkomst van het ontwikkelen en testen van de kaasmakerstool is het gevarieerde inzicht dat kaasmakers hebben in de rendabiliteit van hun neventak. De uiteenzetting van welke kosten wel of niet toegerekend kunnen worden aan de neventak is niet voor iedereen vanzelfsprekend. De gesprekken werden dan ook ervaren als leermomenten. Het invullen van de rekentool biedt tevens een evaluatiemoment over de verkoopprijs van de kaas.

De tool wordt momenteel met de deelnemende boeren doorontwikkeld en zal wanneer deze gereed is ook door andere zelf-verzuivelaars kunnen worden gebruikt.

BEDRIJFSPROFIEL: BOER COCK VERWEIJ UIT HET GROENE HART



68 hectare
Weesp



120 koeien
50 jongvee



13.500 kg
meetmelk/ha

> Je benoemt dat voor jou natuur-inclusieve melkveehouderij een soort kostprijsboeren is. Kan je dat uitleggen?

Voor mij houdt dat in dat ik probeer de kosten zo laag mogelijk te houden door zo min mogelijk aan te voeren en zo veel mogelijk voer van het eigen land te halen. Zo halen we 74% eiwit van eigen land doordat we veel doen aan weidegang en weinig krachtvoer voeren. Met weinig mest en kunstmest halen we toch hoge droge stof opbrengsten door slim uit te rijden: veel kleine giften, alleen uitrijden bij regen. Ik maai pas laat: soms pas half mei, en doe de koeien vroeg naar buiten. We hebben een robuuste koe: Zwartbont voor een klein deel gekruist met Brown Swiss en MRIJ, die het goed doet op een sober rantsoen. We houden onze koeien ook lang aan: gemiddeld hebben we een afvoerleeftijd van bijna 8 jaar. Zo hoeven we minder jongvee aan te houden, dat scheelt ook weer voerkosten. Dat alles samen maakt dat je hoop een kosten bespaart: en wat je niet uitgeeft, hoef je ook niet terug te verdienen.

“Ik ben technisch laagstaand omdat de natuur hoogstaand is.”



> Jullie doen veel voor natuur en maatschappij: weiden veel, gebruiken weinig kunstmest en krachtvoer. Worden jullie daar al voor beloond vanuit de markt of de overheid?

Deels. We ontvangen sinds kort een betaling vanuit On the Way to PlanetProof over een deel van de melk. Die was in 2023 €24.000: toch 5 cent per kilogram melk erbij. Daarnaast maken we gebruik van de groenregeling van Rabobank, wat ons wat rentekosten bespaart. We verwachten dit jaar bij de eco-regeling in niveau Goud te komen. Die betaling daaruit draagt bij aan het resultaat, maar is ook maar een klein deel van onze omzet. We ontvangen helaas geen betaling vanuit iets als de Brabantse Biodiversiteitsmonitor of Gelderse Biodiversiteitsmonitor: dat is in onze regio niet beschikbaar.



□ BEELD: WIJ.LAND

> Wat zie je als grootste uitdaging voor de toekomst?

De afschaffing van derogatie is voor ons de grootste uitdaging. Dat dreigt het evenwichtige systeem dat we nu op het bedrijf hebben gecreëerd uit balans te brengen. We hebben gekeken naar de mogelijkheid om biologisch te worden, al helemaal nu door afschaffing van derogatie de mestafzetkosten enorm zullen toenemen. Op zich is dat interessant, maar de overgangsjaren, waarin je wel hoge kosten maakt maar niet de hoge melkprijs krijgt, maken dat het voor ons economisch nog niet haalbaar lijkt.

Natuurinclusieve kenmerken (2021)

WEIDEGANG

- Verweij: 3200 uur.
- Gemiddeld extensieve groep: 2160 uur.
- Meest intensieve groep: 1260 uur.

KRACHTVOERGEbruik PER 100 KILOGRAM MEETMELK

- Verweij: 22,34 kg / 100 kg meetmelk.
- Gemiddeld extensieve groep: 25,31 kg / 100 kg meetmelk.
- Meest intensieve groep: 25,47 kg / 100 kg meetmelk.

RUW EIWIT IN HET RANTSOEN

- Verweij: 15,3% ruw eiwit in het rantsoen.
- Gemiddeld extensieve groep: 16,0% ruw eiwit in het rantsoen.
- Meest intensieve groep: 16,0% ruw eiwit in het rantsoen.

UREUMGEHALTE IN DE MELK

- Verweij: 17.
- Gemiddeld extensieve groep: 20.
- Meest intensieve groep: 20.

STIKSTOFBODEMOVERSCHOT:

- Verweij: 104 kg /ha.
- Landelijk gemiddelde kleigronden: 139 kg/ha.

EIWIT VAN EIGEN LAND

- Verweij: 74%.
- Landelijk gemiddelde: 63%.

Economische kenmerken (2021)

KRACHTVOERKOSTEN

- Verweij: €7,25 / 100 kg meetmelk.
- Gemiddeld extensieve groep: €9,52 / 100 kg meetmelk.
- Meest intensieve groep: €8,26 / 100 kg meetmelk.

MELKPRODUCTIE

- Verweij: 7.790 kg meetmelk / melkkoe.
- Gemiddeld extensieve groep: 8.313 kg meetmelk / melkkoe.
- Meest intensieve groep: 9.255 kg meetmelk / melkkoe.

BEDRIJFSECONOMISCHE VOERWINNINGSKOSTEN PER HECTARE:

- Verweij: €1.872 per hectare.
- Gemiddeld extensieve groep: €1.758 per hectare.
- Meest intensieve groep: €2.180 per hectare.

RESULTAAT GEWONE BEDRIJFSUITOEFENING GEHELE BEDRIJF:

- Top 40% van alle deelnemende bedrijven.

CONCLUSIE

We vergeleken de bedrijfs- en economische gegevens over 2021 van 45 deelnemende bedrijven om de kansen en uitdagingen van natuurinclusieve melkveehouderij in kaart te brengen en inzicht te krijgen in het bedrijfsmodel. Ten behoeve hiervan is de deelnemende groep boeren in drie subgroepen opgedeeld op basis van hun intensiteit als gemeten in meetmelkproductie per hectare. Hieronder vatten we eerst de bedrijfskenmerken van de boeren uit de verschillende groepen samen en vatten we vervolgens de voornaamste resultaten uit de economische analyse samen.

KENMERKEN DEELNEMENDE GROEPEN

› De meest extensieve bedrijven

De bedrijven zijn met een meetmelkproductie per hectare van tussen de 2.500 en 10.000 kilogram en een gemiddeld aantal grootvee-eenheden per hectare van 1,2 extensiever dan het landelijk gemiddelde. De bedrijven zijn allemaal biologisch of biologisch-dynamisch en hebben een relatief lage melkproductie per koe (gemiddeld 5.390 kg meetmelk per koe) vergeleken met de andere studiegroepen en het landelijk gemiddelde (gemiddeld 9.211 kg meetmelk per koe). De bedrijven beschikken over een relatief groot areaal vergeleken met de andere deelnemende bedrijven (gemiddeld 96,70 hectare, ten opzichte van gemiddeld 64,5 in de gemiddeld extensieve groep en 66,9 in de meest extensieve groep). De groep heeft gemiddeld minder grond in eigendom (39%) dan de gemiddeld extensieve (48%) en meest intensieve bedrijven (69%). Van dit areaal is een groot deel natuurland (15%) en relatief weinig voedergewas (2%). De bedrijven hebben relatief weinig koeien en ook minder jongvee dan de andere deelnemende bedrijven. Op 13 van de 15 bedrijven is ingekruist met oude rassen, zoals Fries-Hollands, MRIJ, Blaarkoppen of Fleckvieh. De bedrijven voeren relatief weinig krachtvoer (29% minder dan de gemiddeld extensieve en meest extensieve groep). Daarnaast hebben ze veel uren weidegang, gemiddeld meer dan 3.000 uur per jaar, wat veel meer is dan het landelijk gemiddelde van 1.300 uur per jaar. Daarnaast hebben ze veel kruidenrijk grasland (gemiddeld 69% van totaal areaal gewassen).

› Gemiddeld extensieve bedrijven

De gemiddeld extensieve groep is het middelste tertiel van de studiegroepen op basis van intensiteit. De intensiteit van alle bedrijven in deze groep (tussen de 10.000 en 15.930 kg meetmelk per hectare) ligt onder het Nederlands gemiddelde. Vergeleken met de meest extensieve groep houden ze iets meer koeien op een aanzienlijk kleiner areaal, en houden gemiddeld 1,8 GVE per hectare. Van de 15 bedrijven in de groep zijn er 4 biologisch en ontvangen daarnaast 6 bedrijven een premie uit andere duurzaamheidsprogramma's. Op 5 van de 15 bedrijven wordt met oude rassen ingekruist. Op de bedrijven in deze groep vindt ook relatief veel weidegang plaats, gemiddeld meer dan 2.000 uur per jaar. Ook op deze bedrijven wordt kruidenrijk grasland ingezaaid (gemiddeld 27% van het areaal), hoewel veel minder dan bij de meest extensieve bedrijven. Opvallend is dat deze groep wel ongeveer evenveel krachtvoer (25 kilogram) per 100 kilogram meetmelk voert als de meest intensieve bedrijven (25,2 kilogram).

› De meest intensieve bedrijven

De groep meest intensieve bedrijven in deze studiegroep heeft een meetmelkproductie tussen de 16.000 en 30.000 kilogram meetmelk per hectare (gemiddeld 19.000 kilogram per hectare) en zit daarmee boven het Nederlands gemiddelde (16.750 kilogram per hectare). De bedrijven hebben een even groot areaal als de gemiddeld extensieve groep, maar houden meer koeien en hebben zo ook gemiddeld meer GVE/ha (2,4 GVE/ha in de meest intensieve groep ten opzichte van 1,8 GVE/ha in de gemiddeld extensieve groep). In deze groep zit één biologisch bedrijf en ontvangen 7 bedrijven een premie uit andere duurzaamheidsprogramma's. Van de bedrijven uit deze groep doen er 12 van de 15 aan weidegang, en zitten deze bedrijven met een gemiddeld

aantal uren weidegang van 1.200 rond het Nederlands gemiddelde. Ze zaaien kruidenrijk grasland in op gemiddeld 15% van het areaal.

ECONOMISCHE KENMERKEN DRIE GROEPEN

› Meest extensieve groep

De meest extensieve groep heeft een duidelijk andere bedrijfsstrategie dan meest intensieve groep bedrijven. De melkproductie ligt zowel op bedrijfsniveau als per koe lager. Toch hebben de meeste bedrijven binnen deze groep een relatief goed resultaat. Een aantal strategieën lijken hieraan bij te dragen. Zo zijn alle bedrijven in deze groep biologisch of biologisch-dynamisch en ontvangen ze zo een hogere melkprijs. Door minder krachtvoer (16,5 kg per 100 kilogram meetmelk) en bijproducten te voeren besparen ze kosten voor aankoop van voer. Ze hebben relatief lage bewerkingskosten per hectare (50% lager dan de meest intensieve groep) omdat ze het land weinig intensief bewerken, veel natuurland beheren en weinig voedergewas telen. Daarnaast hebben ze relatief lagere dierenartskosten. De bedrijven hebben wat lagere niet-toegerekende kosten, met name lagere kosten voor machines, loonwerk, betaalde arbeid en grondlasten. Daarnaast hebben 8 van de 15 bedrijven een neventak met een saldo hoger dan €5.000 die bijdraagt aan het resultaat.

› Gemiddeld extensieve groep

De gemiddeld extensieve groep heeft een hogere melkproductie dan de meest extensieve groep, zowel per koe als op bedrijfsniveau. Ondanks de aanzienlijk hogere productie, behalen deze bedrijven een resultaat dat nagenoeg gelijk is aan de meest extensieve groep. Van de 15 bedrijven in de groep zijn er 4 biologisch en ontvangen daarnaast 6 bedrijven een premie uit andere duurzaamheidsprogramma's. Daarnaast voert deze groep nog relatief veel krachtvoer (25 kilogram per 100 kilogram meetmelk) in vergelijking met de meest extensieve groep (16,5 kg per 100 kg meetmelk). Ook zien we dat deze groep relatief veel ruwvoer aankoopt (gemiddeld €180 per koe, ten opzichte van €72 in de meest extensieve groep en €125 in de meest intensieve groep). De bewerkingskosten in deze groep zijn 15% lager dan in de meest intensieve groep, waarbij met name bespaard wordt op loonwerk- en machinekosten. Het gemiddelde saldo van deze bedrijven is ondanks de hogere melkproductie door de nog relatief hoge toegerekende kosten (dubbel zo veel als de meest extensieve groep op bedrijfsniveau) bijna gelijk aan dat van de meest extensieve groep (€250.000 ten opzichte van €241.000). Omdat deze groep 32% minder inkomsten uit neventakken ontvangt ligt het resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf gemiddeld iets lager dan dat van de meest extensieve groep.

› Meest intensieve groep

De groep meest intensieve bedrijven heeft een hoge melkopbrengst die ze tegen een lagere melkprijs afzet dan de andere groepen (€40,40 tegenover €41,50 bij de gemiddeld extensieve groep en €51,90 in de meest extensieve groep). Ze voeren nog relatief veel krachtvoer (25,5 kg per 100 kg meetmelk), maar weten daardoor wel een hoge melkopbrengst per koe (9.255 kg per koe) te realiseren. De toegerekende kosten zijn hoog voor deze groep, 52% hoger op bedrijfsniveau dan voor de gemiddeld extensieve groep. Er wordt veel voer aangekocht (€1.096 aankoopkosten per koe ten opzichte van €627 per koe in de meest extensieve groep). Daarnaast liggen de bewerkingskosten hoog door intensievere bewerking van de grond (€2.180 per hectare en €1.310 per hectare voor de meest extensieve groep). Door de hoge melkproductie (gemiddeld 1,3 miljoen kilogram op bedrijfsniveau) en veebezetting ligt het gemiddelde saldo van deze groep wel 58% hoger dan dat van de meest extensieve groep. De meest intensieve groep heeft slechts 20% hogere niet-toegerekende kosten op bedrijfsniveau dan de meest extensieve groep, en ontvangt 87% minder inkomsten uit eventuele neventakken. Door het hoge saldo ligt het gemiddelde resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf op bedrijfsniveau 60% hoger dan het gemiddelde van de meest extensieve bedrijven. Daarbij valt ook op dat de spreiding in deze groep op dit resultaat kleiner is: deze bedrijven lijken met een meer uniforme bedrijfsstrategie een stabiel resultaat te behalen.

VERGELIJKING BEDRIJVEN 2020 EN 2021

Een deel van de deelnemende bedrijven nam ook deel in de pilot die in 2021 liep en de resultaten van boekjaar 2020 analyseerde. Van deze bedrijven is een vergelijking gemaakt van de economische prestatie en hoe deze veranderde in deze twee jaren.

De bedrijven zijn in 2021 minder koeien op meer hectare gaan houden: het aantal melkkoeien nam gemiddeld af met 5% en het areaal nam met 6% toe. De melkproductie bleef echter bijna gelijk (-0,4% in 2021). Het saldo op bedrijfsniveau van alle deelnemende bedrijven nam toe in 2021, en steeg gemiddeld met 10%. Deze toename in saldo is grotendeels te wijten aan de stijgende opbrengsten (+9%): de melkopbrengst nam gemiddeld met 6% toe en de omzet en aanwas met 39%. Dit lijkt grotendeels te wijten aan hogere melk- en slachtveeprijzen in 2021. De toegerekende kosten namen met 6% toe, waarin de grootste verschillen zichtbaar waren in de voerkosten. De aankoopkosten voor krachtvoer stegen met 29%, maar de ruwvoerkosten namen af met 23%, waarschijnlijk door het relatief natte jaar 2021 in vergelijking met het droge jaar 2020.

Naast het saldo steeg ook het resultaat gewone bedrijfsuitoefening gehele bedrijf in 2021, met gemiddeld 13%. De niet-toegerekende kosten namen in 2021 met gemiddelde 17% toe ten opzichte van 2020. Dit was grotendeels te wijten aan toename in betaalde arbeid (+47%), afschrijvingen en kosten voor machines en werktuigen (resp. 20% en 14%) en berekende grondlasten (+13%). Het saldo van de neventakken steeg met 19% in 2021 ten opzichte van 2020. Eén van de redenen waarom dit saldo is toegenomen lijkt het afnemen van restricties naar aanleiding van de COVID-19 epidemie.

Over het algemeen hebben deze bedrijven in 2021 een beter resultaat behaald dan in 2020, hoewel hun toename in inkomen per onbetaalde arbeidsjaar lager was dan de gemiddelde landelijke toename. Daarbij valt ook op dat 6 van de 10 bedrijven in 2021 een hoger inkomen per onbetaalde arbeidsjaareenheid behaalde dan het landelijk gemiddelde.

DISCUSSIE: UITDAGINGEN EN KANSEN

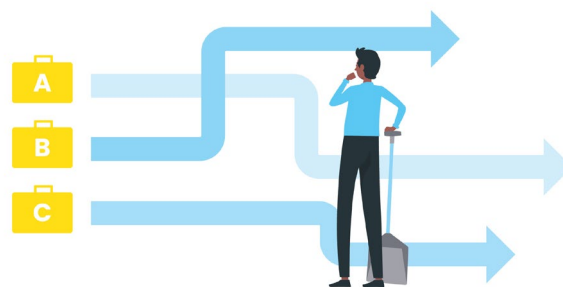
Uit de vergelijking op basis van de intensiteit van de productie, uitgedrukt in kilogram meetmelk per hectare, ontstaat een beeld van de bedrijfsstrategie van verschillende bedrijven en de daaruit voortvloeiende kosten en baten. Hieronder schetsen we de belangrijkste uitdagingen en kansen voor een goed verdienmodel voor natuurinclusieve melkveehouderij aan de hand van de uitkomsten van dit onderzoek. Daarbij is belangrijk te benoemen dat het huidige onderzoek beschouwd moet worden als een nulmeting, met de ambitie om dit onderzoek meerjarig uit te voeren. Hiervoor hebben wij het jaar 2021 gekozen; deels uit praktische overwegingen (begin 2023 waren van veel bedrijven de boekhoudingen van 2022 nog niet beschikbaar), maar ook omdat we zo de impact van de prijs- en rentestijgingen in 2022 in beeld kunnen brengen. Door naar één jaar te kijken ontstaat een momentopname die al een beeld geeft van de uitdagingen en kansen van de verschillende typen bedrijven.

Door meerjarig onderzoek kunnen bedrijven over de tijd gemonitord worden en kunnen we ook inzicht verkrijgen in hoe het verdienmodel verandert wanneer bedrijven meer natuurinclusieve stappen nemen. Daarnaast laat het onderzoek ook zien hoe beleid zoals het wegvallen van derogatie of introductie van de eco-regeling invloed heeft op de kosten en baten van deze bedrijven. Hoewel causaliteit lastig aan te tonen is, is wel de verwachting dat de invloed van deze ontwikkelingen op het verdienmodel zichtbaar wordt. Daarbij is het ook interessant om tegelijkertijd milieutechnische KPI's mee te nemen zodat ook het effect op natuur en milieu kan worden gemonitord.

› Grote diversiteit in verdienmodellen voor natuurinclusieve melkveehouderij en spreiding in resultaat

Er is een grote diversiteit in verdienmodellen voor de meest extensieve en gemiddeld extensieve bedrijven. Zo zijn er bijvoorbeeld in 2021 extensieve bedrijven die met een hoogrenderende neventak (zoals het zelf verzuivelen van de melk) een hoog resultaat behalen, maar ook bedrijven zonder neventak die met een gesloten kringloop werken en daardoor zeer lage voerkosten hebben.

Ook zijn er bedrijven die verschillende strategieën combineren. Er lijkt binnen de extensievere bedrijven een grotere diversiteit in verdienmodel dan binnen de intensievere groep – de uitdaging voor deze groep is om het juiste verdienmodel voor het bedrijf te kiezen. Dit onderschrijft ook de boodschap uit het eerdere onderzoek 'Onder de Streep 2021' dat natuurinclusieve landbouw maatwerk is en dat het succes van een verdienmodel afhankelijk is van ondernemer- en vakmanschap⁰⁴.



We zien daarnaast grote spreiding in het resultaat van de meest extensieve en gemiddeld extensieve bedrijven en van de meest intensieve bedrijven, en meer extensieve bedrijven die een negatief resultaat hebben. Dit impliceert ook dat het als extensiever bedrijf, onder andere door de lagere opbrengst, in 2021 lastiger was om een goed resultaat te behalen. We zien bijvoorbeeld ook twee bedrijven uit de meest extensieve groep die een negatief resultaat behalen. Dit zijn twee bedrijven die nieuw overgenomen zijn en daardoor nog een lage melkproductie hebben en kosten hebben aan aankoop van vee. Ook zien we bij deze bedrijven relatief hoge niet-

⁰⁴ https://wij.land/wijland_projecten/kosten-batenanalyse-regeneratieve-landbouw/

toegerekende kosten door de recente investeringen die zijn gedaan. Bij de spreiding valt echter wel de kanttekening te maken dat het ook voor de meest intensieve bedrijven uitdagend is, en dat de spreiding binnen alle bedrijven in Nederland groter kan zijn dan de spreiding die we in onze studiegroep zien. Vervolgonderzoek waarbij bedrijven over de tijd gevolgd worden kan inzicht bieden in hoe het verdienvermogen van deze verschillende bedrijven beïnvloed wordt en hoe het zich ontwikkelt.

› Het belang van grond en de beschikbaarheid ervan

Grond is voor alle landbouwbedrijven een hele belangrijke productiefactor. Voor de meest extensieve en gemiddeld extensieve bedrijven, die met zo min mogelijk input zo veel mogelijk voer van het eigen bedrijf willen halen, is toegang tot grond noodzakelijk. Met de toenemende druk op grond door gebiedsopgaven en door het afschaffen van de derogatie zal de vraag naar grond nog verder toenemen.



Daarbij blijkt ook dat de extensievere bedrijven relatief veel pachtgrond en 'los land' hebben. Dit impliceert dat een groter deel van hun totale areaal onzeker is, terwijl zekerheid over het beschikbare areaal met name voor deze bedrijven zeer belangrijk is, ook vanwege bepaalde eisen vanuit bijvoorbeeld certificeringsprogramma's. Uit de analyse komt ook naar voren dat voor 63% van de meest extensieve en gemiddeld extensieve boeren meer dan de helft van hun areaal bestaat uit pachtgrond.

Boeren geven aan dat het, afhankelijk van het type pachtcontract, onzeker is of de boeren hier op de lange termijn, bijvoorbeeld over 6 jaar, nog beschikking over hebben. Daarnaast liggen de gronden vaak ook versnipperd en soms verder dan 20 kilometer van het bedrijf, wat tot extra kosten en uitstoot leidt door transport.

De meest extensieve groep heeft meer land in gebruik dan de andere groepen: met name meer natuurland. De gemiddelde pacht prijs is ook lager bij deze groep. Deze boeren weten goedkope natuurgronden goed in te zetten in hun bedrijf en kunnen zo op kostenefficiënte wijze voer produceren. Dat doen ze bijvoorbeeld door dit kwalitatief laagwaardigere gras aan jongvee of droge koeien te voeren, of door dit te gebruiken voor vleesvee.

- Hieruit ontstaat ook een uitdaging: deze bedrijven hebben natuurland succesvol ingepast in hun bedrijfsvoering, maar zijn zo ook afhankelijk geworden van natuurgrond. De bedrijven kunnen hier een klein deel van de mest op afzetten en kunnen het natuurgras als ruwvoer voor jongvee gebruiken. Door onder andere het groeiende aantal melkveehouders dat wil extensiveren of natuurinclusief willen worden en door afschaffing van de derogatie neemt de concurrentie op (natuur)grond toe. Voor deze boeren wordt de toegang tot grond moeilijker en de kosten hoger.

› De juiste voerstrategie voor het bedrijf

De extensieve bedrijven weten met name door de voerstrategie veel kosten te besparen:

- De meest extensieve bedrijven voeren veel minder krachtvoer per 100 kilogram meetmelk (30% minder). De krachtvoerkosten per koe zijn lager voor de meest extensieve groep (€525) dan voor de meest intensieve groep (€765). Omdat de meest extensieve bedrijven echter allemaal biologisch zijn, zijn de kosten per kilogram krachtvoer bijna dubbel zo duur. Daardoor zijn kosten voor aankoop van voer per 100 kilogram meetmelk bijna gelijk over de drie groepen.



- De meest extensieve en de gemiddeld extensieve bedrijven hebben lage bewerkingskosten per hectare (respectievelijk €1.310 en €1.846 per hectare), met name door lagere kosten voor loonwerk en kunstmest omdat ze meer weiden. De hectares die zij in beheer hebben worden minder intensief bewerkt en dat levert kostenbesparingen op. Daarnaast hebben de bedrijven vaak een minder uitgebreid machinepark, wat ook de afschrijvings- en onderhoudskosten beperkt.
- Op de meest extensieve bedrijven is de veestapel op 13 van de 15 bedrijven ingekruist met robuuste rassen zoals Fleckvieh, MRIJ, blaarkoppen en Fries-Hollands. Deze rassen gedijen beter bij een soberder rantsoen dan de meer gangbare Holsteinkoeien.

Deze voerstrategie resulteert wel in een lage melkproductie per koe (5.390 kg per koe), welke de meest extensieve bedrijven wel tegen een hoge prijs (gemiddeld €51,90 per kg) afzetten in biologische, biologisch-dynamische of lokale afzetkanalen.

► Biologisch als verdienstrategie voor extensieve bedrijven

De meest extensieve groep uit onze steekproef zijn allemaal biologische boeren. Voor hun lagere melkproductie ontvangen zij in 2021 een hogere melkprijs (€51,30 voor biologisch en €39,70 voor gangbare bedrijven). We vergeleken de deelnemende bedrijven om de kansen en uitdagingen van natuurinclusieve melkveehouderij in kaart te brengen en inzicht te krijgen in het bedrijfsmodel waardoor hun opbrengsten per 100 kilogram meetmelk hoger liggen.

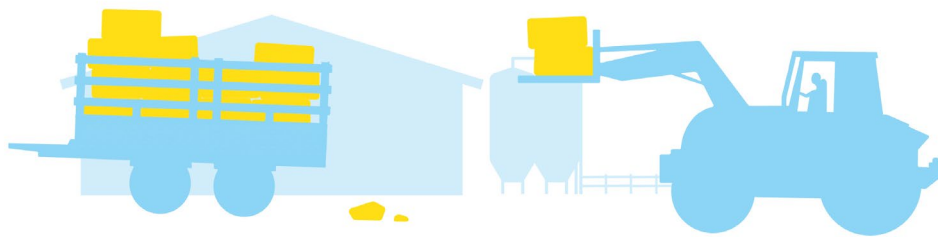


Ondanks de lagere melkproductie kunnen ze zo een competitief saldo behalen. Uiteraard brengt biologisch boeren ook hogere kosten met zich mee, zoals bijna dubbel zo duur krachtvoer. Door de relatief lage veebezetting (gemiddeld 1,2 GVE/ha) kunnen deze bedrijven echter veel voer zelf produceren en voeren ze daarom 30% minder krachtvoer aan.

- Voor bedrijven die dicht tegen de eisen van biologische productie aan zitten kan biologisch worden een goede manier zijn om een plus op de melkprijs te realiseren. Met name met de afschaffing van de derogatie zal de optie om biologisch te worden relatief aantrekkelijker worden. Hier ligt ook gelijk een uitdaging: hoe veel kan de biologische markt nog groeien en blijft biologisch boeren een optie voor boeren die willen extensiveren of is de markt op een gegeven moment verzadigd? En kan dit op termijn gevolgen hebben voor de biologische melkprijs?
- Daarnaast zagen we dat in 2022 de biologische melkprijs en de gangbare melkprijs zeer dicht tegen elkaar aan lagen. Dat maakt de omschakeling naar biologisch weer een relatief onaantrekkelijke optie, omdat prijzen voor bijvoorbeeld biologisch krachtvoer wel stegen. In 2023 zien we dat de inputprijzen hoog bleven, kosten mestafzet flink omhooggingen en de melkprijs daalde.

► De uitdaging om de niet-toegerekende kosten laag te houden en terug te verdienen

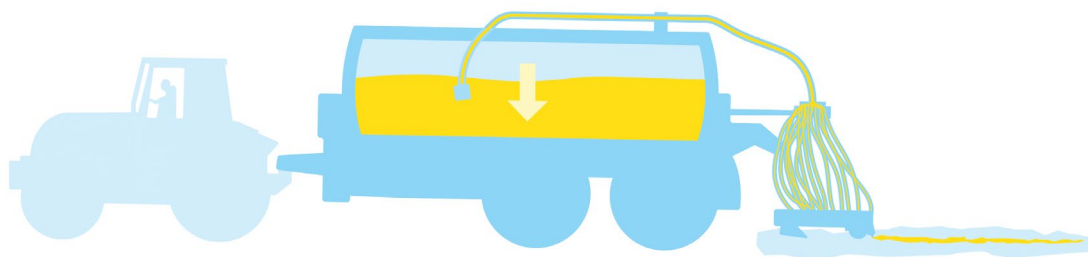
De niet-toegerekende kosten op bedrijfsniveau, zoals kosten voor huisvesting, machines, grond en algemene kosten, zijn voor de drie verschillende groepen bijna even hoog, terwijl de meest extensieve bedrijven maar 49% van de opbrengsten op bedrijfsniveau behalen van de meest intensieve bedrijven. Deze niet-toegerekende kosten zijn per hectare grotendeels gelijk voor de verschillende groepen bedrijven, terwijl het saldo per hectare voor de meest extensieve bedrijven 50% lager ligt dan voor de meest intensieve bedrijven. Waar het de extensievere bedrijven goed lukt om de toegerekende kosten voor voer, vee en gewas laag te houden, is dat voor de niet-toegerekende kosten lastiger. Sommige kosten zijn onvermijdelijk, zoals kosten voor de accountant



en verzekeringen. Andere kosten zijn weer lastig te verlagen omdat het vaak kosten zijn die het gevolg zijn van investeringen in het verleden, zoals afschrijvingen van een stal. De uitdaging blijft dan ook om goede toekomstprognoses te maken bij investeringen, omdat deze investeringen een grote invloed hebben op het verdienvermogen van het bedrijf. Daarnaast zullen bij een eventuele inkrimping van de veestapel op een bedrijf deze kosten zeer lastig te verlagen zijn: of er nu 50 of 100 koeien in de stal met capaciteit voor 100 koeien staan, de afschrijving blijft hetzelfde.

› Afschaffing van derogatie en het natuurinclusieve verdienenmodel

Naar verwachting zullen veel van de niet-biologische bedrijven bij de afschaffing van de derogatie met een grote kostenstijging te maken krijgen, omdat zij vanwege hun intensiviteit de mest waarschijnlijk niet allemaal op het eigen land kunnen plaatsen en dus zullen moeten afvoeren. Voor biologische bedrijven heeft de afschaffing van derogatie geen effect omdat daar al de normen zonder derogatie gelden. Door toenemende kosten voor mestafzet zal extensievere (minder GVE/ha) of biologische bedrijfsvoering op termijn aantrekkelijker worden.



› De neventak als verdienstrategie

Voor een aantal bedrijven levert de neventak een aanzienlijke bijdrage aan het resultaat van het bedrijf.

Binnen de meest extensieve groep hebben 8 van de 15 bedrijven een neventak met een saldo boven de €5.000. Het merendeel hiervan zijn extensievere bedrijven. De neventakken zijn vaak gelieerd aan de natuurinclusieve productie, zoals afzet van de producten in een boerderijwinkel, of het verzuivelen van de eigen melk. Hoewel een neventak niet noodzakelijk is om als natuurinclusief bedrijf een goed resultaat te behalen, is het wel een manier om de maatschappelijke waarde van het bedrijf te verzilveren.



Colofon

Dit document is het rapport van het project *'Onder de Streep 2023 - Kosten-baten analyse naar de transitie van de melkveehouderij'*. Het onderzoek is uitgevoerd door een consortium van Wij.land, De Natuurverdubbelers, Living Lab Fryslân, Brabants Bodem, Platform Natuurinclusieve Landbouw Gelderland, Dirksen Management Advies, Countus en Alan Accountants en Adviseurs. Mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Vragen of opmerkingen naar aanleiding van deze publicatie? Neem contact op met Merlissa Diele.

Datum

Februari 2024

Auteurs

Myrthe Belder, Merlissa Diele en Daan Groot (De Natuurverdubbelers)

Vormgeving

Kelly Hartholt (De Natuurverdubbelers)

Met medewerking van

Lotte Daalman, Thijs Faassen, Anne Jansma (Boerennatuur Fryslân); Marcel van Alphen (Alan Accountants en Adviseurs); Rick Hoksbergen (Countus); Hans Dierksen en Kim Hahn (Dirksen Management Advies); Gerdien Kleijer (Platform Natuurinclusieve Landbouw Gelderland); Jos van Lent (Provincie Noord-Brabant); Susanne Dekker, Jan Maarten Dros en Siem Vlaanderen (Wij.land).

Contact - De Natuurverdubbelers

Merlissa Diele - Projectmanager Landelijk gebied
merlissa@natuurverdubbelers.nl

Contact - Wij.land

Jan Maarten Dros - Projectleider Innovatie en Inspiratie
j.dros@wij.land

[> Website De Natuurverdubbelers](#)

©2024 De Natuurverdubbelers

Initiatiefnemers

Met bijdragen van

Met medewerking van

BIJLAGE 1: AANBEVELINGEN

In deze bijlage worden beleidsaanbevelingen op een aantal thema's uiteengezet die in bijeenkomsten met deelnemende boeren aan het project zijn opgehaald. Deze volgen niet per se uit de resultaten van het onderzoek, maar bieden inzicht in de uitdagingen en kansen die natuurinclusieve melkveehouders.

› Grondbeleid

- Het aanbieden van langjarige pachtcontracten in plaats van kortlopende pachtcontracten (die soms maar voor één jaar worden uitgegeven). Omdat de looptijd van het contract zeer kort is, en de boer onzeker is over of de pachtgrond het volgende jaar nog behouden kan worden, wordt verbeteren van de bodem niet gestimuleerd. Dat terwijl met name natuurinclusieve landbouw gestoeld is op goede bodemkwaliteit en dit vaak een proces van meerdere jaren is.
- Pachtgrond goedkoper maken voor melkveehouders die willen extensiveren (dan voor akkerbouwers die willen intensiveren). Er zijn al interessante voorbeeldprojecten, zoals bij de Gemeente Ede, waar met een puntensysteem wordt gewerkt voor het toewijzen van pachtgronden. Gemeente Ede verlaagde de vaststaande grondprijs. De beoordeling van de inschrijvingen vindt plaats op basis van inschrijving op een aantal natuurinclusieve kenmerken, volgens een puntensysteem.
- Natuurinclusieve bedrijven of bedrijven die natuurinclusief willen worden voorrang geven bij het pachten van natuurgronden. Veel natuurinclusieve boeren hebben natuurgrond succesvol ingepast op hun bedrijf. Het voor hen belangrijk om toegang te blijven houden op deze grond, ook nu de druk op (natuur)grond toeneemt.
- Het makkelijker maken en stimuleren om gronden onderling te ruilen, zowel pachtgrond als grond in eigendom. Zo kunnen grotere huiskavels ontstaan waardoor (meer) beweiding voor meer boeren een optie wordt.
- In gebiedsprocessen inzetten op herverdeling van grond binnen de landbouw. Er is grote wens om vrijkomende grond, bijvoorbeeld van stoppende boeren, in gebiedsprocessen in te zetten om de huidige bedrijven te helpen extensiveren. De overheid kan hier ook grond inbrengen om boeren te stimuleren te extensiveren. Er wordt benoemd dat het belangrijk is om grond die beschikbaar komt ook in de landbouw te houden.

› Economische incentives voor natuurinclusief boeren

- Het creëren van belastingvoordelen voor groene maatregelen, zoals elektrische machines en extensivering. Het moet financieel ook aantrekkelijk zijn om het "anders", ofwel natuurinclusiever, te doen. Hoewel al veel mogelijk is met bijvoorbeeld de energie-investeringsaftrek (EIA) voor duurzame energie, is het goed om extra mogelijkheden te creëren voor landschapsinvesteringen en het verminderen van inputs.
- Er wordt in de keten nog maar mondjesmaat beloond voor duurzame prestaties. Kan de overheid iets doen om ketenpartijen meer verantwoordelijkheid te laten nemen om natuurinclusieve prestaties door boeren te verwaarden?
- Het mogelijk maken om verzonken kosten te compenseren voor boeren die extensiveren. Sommige boeren willen best extensiveren door minder te gaan houden, maar krijgen dan te maken met verzonken kosten: zoals de afschrijving voor een te grote stal. Stoppersregelingen zijn nu voornamelijk gericht op bedrijven die helemaal stoppen in plaats van bedrijven compenseren die willen inkrimpen. Hier zou ook geld voor beschikbaar moeten komen.

› Doelsturing middels KPI's

- Er is motivatie voor doelsturing middels KPI's, zoals doelen gesteld in het PPLG en het NPLG. Ondanks alle bedenkingen, kan juist het stellen van doelen zonder meteen bepaalde maatregelen voor te schrijven ook de creativiteit in de sector bevorderen. Daar zitten wel een aantal voorwaarden aan:
 - Zorg dat er een blijvende financiële stimulans staat tegenover het behalen van doelen, die

van een dergelijke aard is dat banken er op durven financieren.

- Zorg dat boeren mee kunnen praten over de KPI's en streefwaarden in hun gebied
- Zorg dat er ruimte is om binnen die doelsturing te kunnen experimenteren
- Zorg dat er niet alleen technische middelen (zoals emissiearme stallen) erkend worden als manier om doelen te behalen, maar ook managementmaatregelen zoals weidegang en minder eiwit in het voer. Houd daarnaast ook rekening met dat berekeningswijzen voor bepaalde waarden kunnen verschillen tussen intensievere en extensievere bedrijven.
 - Ondersteun dan ook initiatieven die dit in kaart proberen te brengen, zoals de pilot BioMonitor.
- Hanteer een integrale set aan KPI's, zodat niet blindgestaard wordt op één opgave (bijvoorbeeld stikstof) en wees bewust van tradeoffs tussen de doelen (tussen stikstof en broeikasgassen, landbouwemissies en dierenwelzijn, etc).

› **Natuur en samenwerking met terreinbeherende organisaties**

- Er moet meer aandacht zijn voor de realisatie van natuur door ondernemers zelf. Waar TBO's beheergeld ontvangen voor het beheer van natuur, is dit voor boeren vaak niet in die vorm beschikbaar – of onbekend dat particulier natuurbeheer een optie is. Dit verschilt van het ANLb omdat de boeren zelf natuur. De boer voert ook particulier natuurbeheer uit, vergelijkbaar met wat TBO's doen, en mogen daar dan ook op die manier voor betaald worden.
 - Quote: "Boer is zelf eigenaar van de grond in plaats van de TBO. Er wordt altijd te weinig beheergeld gegeven wat wel aan de TBO's wordt toegekend "
- Betrek boeren langjarig bij natuurbeheer in de regio. Op deze manieren kunnen zij (vaak op kostenefficiënte wijze) bijdragen aan het beheren van natuur, en ontstaat een extra verdienstroom.
- Betrek boeren bij het nemen van besluiten met TBO's over een gebied. Gezamenlijk doelbepaling met bewoners en boeren van het gebied zelf. Hier kan ook een rol worden weggelegd voor agrarische collectieven.
 - Overheden kunnen een actieve rol aannemen bij samenwerkingen tussen boeren, TBO's en overheden.

› **Derogatie en mestbeleid**

- Het afschaffen van de derogatie houdt geen rekening met de draagkracht van de bodem en biedt geen vrijheid aan ondernemers om op nutriëntefficiënte wijze te bemesten.
 - Volgens de agrariërs heeft het de voorkeur om doelen te stellen per gebied, die ook rekening houden met de grondsoort (bijvoorbeeld rondom afspoeling). Dit zou beter zijn dan generieke maatregelen of streefwaarden
 - Ondernemers kunnen zelf inzien hoe deze doelen behaald kunnen worden, dit geeft de ondernemer ook weer energie.
 - Door modelmatig aan te tonen hoe doelen worden bereikt en door te rekenen op het bedrijf kan er beloond worden op doelen
- Boeren benoemen daarnaast de wens om weideurine in de kunstmestruimte op te nemen, om de weidegang te stimuleren en ammoniak- en koolstofemissies te voorkomen.

› **Algemeen**

- Een duidelijke, geborgde definitie voor natuurinclusief boeren. Dit draagt bij om verwarring over wat natuurinclusieve landbouw precies is te voorkomen en helpt ook richting geven vanuit overheden over het gewenste streef- en eindbeeld van de landbouw.
- Het is van belang dat er wordt gekeken naar de verschillende grondsoorten, bedrijfstypen en keuzes die er bestaan binnen Nederland. In plaats van overkoepelend beleid moet er soms maatwerk worden geleverd binnen en gebied.
- Over de brede linie zou het ademruimte in de natuurinclusieve sector geven als er in pilots en experimenten soms (tijdelijk) meer juridische ruimte is om bepaalde maatregelen te onderzoeken.
- Complexe wetgeving rondom compost en bokashi werkt belemmerend voor natuurinclusieve landbouw.

BIJLAGE 2: OVERZICHTSTABEL BEREKENINGSWIJZE KENGETALLEN

SOORT	ACTIVITEIT	SALDO	RESULTAAT GEWONE	BEDRIJFS- ECONOMISCH BEDRIJFS- RESULTAAT	RESULTAAT UIT WINST- EN VERLIES- REKENING
Opbrengsten	Melkverkoop	•	•	•	•
	Omzet en aanwas	•	•	•	•
	Bedrijfstoelagen	•	•	•	•
	Beheersvergoedingen en subsidies	•	•	•	•
	Overige opbrengsten		•	•	•
	Neventak saldo (opbrengsten - kosten)			•	•
	Energieverkoop			•	•
Toegerekende kosten	Voer	•	•	•	•
	Vee	•	•	•	•
	Gewas	•	•	•	•
	Overig	•	•	•	•
Niet-toegerekende kosten	Betalde arbeid		•	•	•
	Loonwerk		•	•	•
	Afschrijvingen (excl productierechten)		•	•	•
	Machines & werktuigen		•	•	•
	Huisvestingskosten		•	•	•
	Betalde pacht			•	•
	Algemene kosten		•	•	•
	Huur productierechten			•	•
	Afschrijvingen productierechten			•	•
	Berekende en betaalde pacht voor voerwinning			•	
Bedrijfs- economisch	Berekende arbeid			•	
	Berekende rente over assets			•	
Financiëleel	Rentebaten				•
	Rentelasten				•
Overig	Incidentele baten				•
	Incidentele lasten				•